FUB

Brister och möjligheter i LSS-bostad

Resultatet av en enkät till anhöriga och ställföreträdare om bostad enligt LSS.

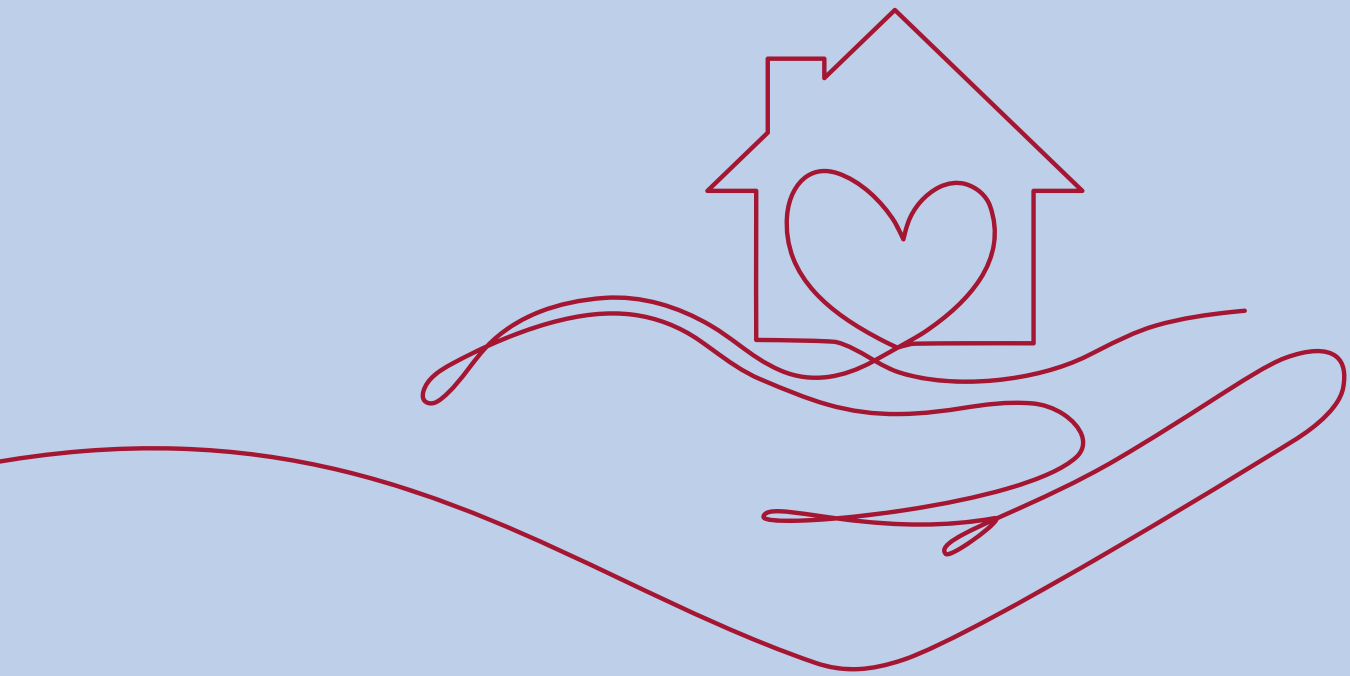

För personer med intellektuell funktionsnedsättning

Eva Borgström, Julia Henriksson & Judith Timoney

Brister och möjligheter i LSS-bostad

Resultatet av en enkät till anhöriga och ställföreträdare om bostad enligt LSS

Utgiven av Riksförbundet FUB
www.fub.se

Text
Eva Borgström, Julia Henriksson & Judith Timoney, Riksförbundet FUB
September 2025

Ingen annan enskild faktor kan sägas ha så stor betydelse för känslan av den egna identiteten som den egna bostaden.

Bengt Westerberg,
LSS-förarbeten, 1993

FÖRORD

Bostad med särskild service för vuxna är en av de största insatserna enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Det är en insats som ofta sträcker sig över stora delar av livet, från att en person flyttar hemifrån till livets slutskede. För många är det den insatsen som har störst effekt på livskvaliteten. Hur man har det i sitt hem påverkar ens hälsa, välmående, självkänsla och relationer.

Under vintern 2024-2025 genomförde vi en enkät riktad till anhöriga och ställföreträdare, för att undersöka våra medlemmars erfarenheter av gruppbostad och servicebostad. I både gruppbostad och servicebostad har den boende tillgång till personal i större eller mindre utsträckning. Personalen ska ge praktiskt stöd för att personer med funktionsnedsättning ska kunna leva som andra, med goda levnadsvillkor. Det handlar bland annat om stöd till omvårdnad, hälsa, aktiviteter och relationer.

Det framgår tydligt av enkätsvaren att stödet brister i många boenden runt om i Sverige. I detta sammanhang är personalens betydelse för boendesituationen avgörande. Personalens kompetens och tillräcklig bemanning är det huvudsakliga temat bland de över 750 fritextsvaren. Många beskriver enorm oro över att personalen inte har resurser och kapacitet att ge de boende rätt stöd. De beskriver stor personalomsättning, bristande kompetens om intellektuell funktionsnedsättning och frånvarande chefer.

Genom denna rapport vill vi synliggöra ett antal aspekter av bostad med särskild service som, när det fungerar bra, ger ett rättighetsbaserat stöd utformat utifrån varje boendes behov. Tyvärr framkommer det tydligt i enkätsvaren att många inte får sina rättigheter tillgodosedda. Bostädernas utformning och bristande stöd bryter mot Europakonventionen, FN:S Funktionsrättskonvention och LSS och leder till stor psykisk och fysisk ohälsa, olagliga tvångs- och begränsningsåtgärder och omänskliga levnadsförhållanden.

FÖRORD

Vi hoppas att rapporten ska leda till en positiv utveckling och att regering, riksdag och ansvariga myndigheter tar till sig av våra medlemmars kunskap och förslag på förändringar.

FUB kräver att:

- **En LSS-inspektion införs**
- **Även kommunal verksamhet ska söka tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg, IVO**
- **Socialstyrelsens allmänna råd och rekommendationer görs om till bindande föreskrifter**
- **Rättshjälp införs i LSS**
- **Funktionsrättskonventionen görs till svensk lag**

Anders Lago
Förbundsordförande Riksförbundet FUB
September 2025

Innehåll

Sammanfattning ... 1
Inledning ... 3
Definitioner och begrepp ... 4
Resultat ... 6
Analys ... 13
Tillgång till personal och personalens kompetens ... 13
Tillgång till personal ... 14
Bristande personalkompetens ... 21
FUB:s slutsatser och förslag om personal i LSS-bostäder ... 24
Stöd i boendet ... 26
Omvårdnad och hälsa ... 26
Omvårdnad ... 28
Stöd för att bibehålla hälsa ... 31
FUB:s slutsatser och förslag om omvårdnad och hälsa ... 35
Stöd till fritidsverksamhet, kulturella aktiviteter och social gemenskap ... 37
Stöd till aktiviteter ... 38
Social gemenskap ... 41
FUB:s slutsatser och förslag om aktiviteter och social gemenskap ... 45
Självbestämmande, tvång och övervakning ... 49
Användning av tvångs- och begränsningsåtgärder ... 50
Användning av digital teknik i övervakande syfte ... 51
FUB:s slutsatser om självbestämmande, tvång och övervakning ... 56
Handläggning och beslut ... 59
Avslag på ansökan ... 60
Tidsbegränsade beslut ... 61
Ändring av verkställighet och tvångsflytt ... 61
FUB:s slutsatser och förslag om handläggning och beslut ... 65
Gruppbostaden: från institution till funktionsrättskonvention ... 67
Antal boende ... 68
Samlokalisering ... 68
FUB:s förslag för att förhindra institutionalisering ... 69
FUB:s samlade förslag ... 70
Referenser ... 73

SAMMANFATTNING

FUB får regelbundet in rapporter från medlemmar om omfattande brister i LSS-bostäder. Detta tillsammans med att ett antal myndighetsrapporter på samma tema ledde fram till att vi vintern 2024-2025 genomförde en enkät riktad till anhöriga och ställföreträdare till vuxna personer med IF som bor i en LSS-bostad.

Den här rapporten tar avstamp i de 1143 enkätsvar som kom in. Tillsammans med de 759 fritextsvaren på frågan ” Är det något du vill tillägga när det gäller din närståendes/huvudmans boendesituation?” får vi en målande nulägesbeskrivning av dagens LSS-bostäder.

En grundläggande faktor som många svar berör är tillgång till kompetent personal. Personal med rätt kompetens är en absolut förutsättning för att de grundläggande principerna och rättigheterna enligt LSS ska förverkligas i en bostad enligt LSS. Bemanningen är otillräcklig för att tillgodose de boendes individuella stödbehov. Av fritextsvaren i FUB:s enkät framgår att otillräckligt med personal med relevant kompetens leder till omfattande brister i stöd. Många av de svarande lyfter oro över den närståendes/huvudmannens hälsa. Det är inte heller ovanligt att anhöriga får ta ett stort och ofrivilligt ansvar för det vuxna barnets omvårdnad. Många boende får inte tillräckligt stöd med personlig hygien, matlagning och städning.

Enkätresultaten visar att en av de centrala komponenterna i insatsen LSS-bostad, det vill säga stöd till egna aktiviteter, helt saknas för över 40 procent av de svarandes närstående/huvudmän. Tillgången till egna aktiviteter minskar ju större boendet är. Samtidigt blir tillgången till gemensamhetslokalen sämre i bostäder med fler antal boende.

SAMMANFATTNING

Att så många kommuner systematiskt och medvetet gör betydande avsteg från vad som krävs enligt LSS gällande innehållet i boendeinsatsen, stärker FUB:s krav på att bindande föreskrifter ska ersätta Socialstyrelsens allmänna råd om bostad med särskild service för vuxna. Det handlar om exempelvis om antal boende i bostaden och placering av bostaden i relation till andra bostadshus och andra LSS-verksamheter.

Enkätresultaten visar att otillåtna tvångs-och begränsningsåtgärder förekommer i anmärkningsvärt hög grad med tanke på att LSS inte innehåller några bestämmelser som tillåter användning av tvångs- och begränsningsåtgärder. Av resultaten framgår också att inhämtning av informerat samtycke vid användande av digital teknik i övervakande syfte ofta saknas.

En oroväckande tendens är att unga drabbas hårt av avslag och tidsbegränsade beslut. Det leder till stor oro och försvårar möjligheten att flytta hemifrån. Bristande kompetens hos handläggare, begränsande kommunala riktlinjer och svårigheten att överklaga gör bostadssituationen oförutsebar och otrygg.

I rapportens sista kapitel finns FUB:s förslag till åtgärder samlade.

INLEDNING

Riksförbundet FUB genomförde under vintern 2024-2025 en enkät om LSS-bostäder. Syftet med enkäten var att undersöka hur insatsen fungerar, med fokus på utformning. Enkäten besvarades genom ett digitalt formulär och riktades till anhöriga och ställföreträdare till en vuxen person med IF som bor i en LSS-bostad. Enkäten bestod av ett digitalt formulär med flervalsalternativ som vi spred genom nyhetsbrev, sociala media och webbplats.

Enkäten besvarades av 1143 personer. 759 svar personer svarade på enkätens avslutande fritextfråga: ”Är det något du vill tillägga när det gäller din närståendes/huvudmans boendesituation?”.

Den här rapporten kommer att följas upp med en anpassad enkät riktad till vuxna med IF som bor i bostad för vuxna. Den enkäten kommer fokusera på kvaliteten i insatsen.

Rapporten inleds med en redogörelse för svaren på enkätfrågorna. Därefter följer analyskapitlen, som utgår från fyra områden:

- Personal
- Stöd i boendet
- Självbestämmande, tvång och övervakning
- Handläggning och beslut

Varje analyskapitel innehåller en genomgång av enkätresultat, redogörelse för aktuella myndighetsrapporter och forskning samt FUB:s slutsatser och förslag. I kapitel 5 analyserar dagens LSS-bostad utifrån begreppet institutionalisering i LSS och Funktionsrättskonventionen.

Rapporten avslutas med en sammanställning av FUB:s förslag.

DEFINITIONER OCH BEGREPP

Definitioner och begrepp

I denna rapport använder vi Nationellt kompetenscentrum anhörigas, Nka, definition av anhörig och närstående, dvs.:

Anhörig
En person som regelbundet vårdar, hjälper eller stödjer en närstående. Det kan t.ex. vara en förälder, ett syskon, en släkting eller vän.

Närstående
Den person som är i behov av stöd och hjälp.

Ställföreträdare
En ställföreträdare hjälper en person som inte själv kan ta hand om sina ekonomiska eller personliga angelägenheter, och uppdraget kan innebära att bevaka rätt, förvalta egendom och sörja för person.
En ställföreträdare förordnas av tingsrätten och kan vara antingen god man eller förvaltare.

Huvudman
Den person som har behov av stöd från en god man eller förvaltare, och vars behov och vilja står i centrum för uppdraget. Huvudmannen är alltså den person vars intressen ska tas tillvara.

DEFINTIONER OCH BEGREPP

Definitioner och begrepp

Bostad enligt LSS

Bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS är en boendeform för vuxna med omfattande funktionsnedsättningar som behöver ett anpassat boende med personalstöd för att leva ett självständigt liv. Det finns två former av bostad med särskild service för vuxna: gruppbostad och servicebostad.

Gruppbostad är ett bostadsalternativ för personer som har ett så omfattande tillsyns- och omvårdnadsbehov att mer eller mindre kontinuerlig närvaro av personal är nödvändig.

En *servicebostad* är en fullvärdig bostad där omfattande service och vård kan ges dygnet runt av en fast personalgrupp. Serviceboende är ett mellanting mellan ett helt självständigt boende i en egen lägenhet och en lägenhet i en gruppbostad.

Funktionsrättskonventionen
FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen ratificerades av Sverige i december 2008.

RESULTAT - BAKGRUNDSINFORMATION

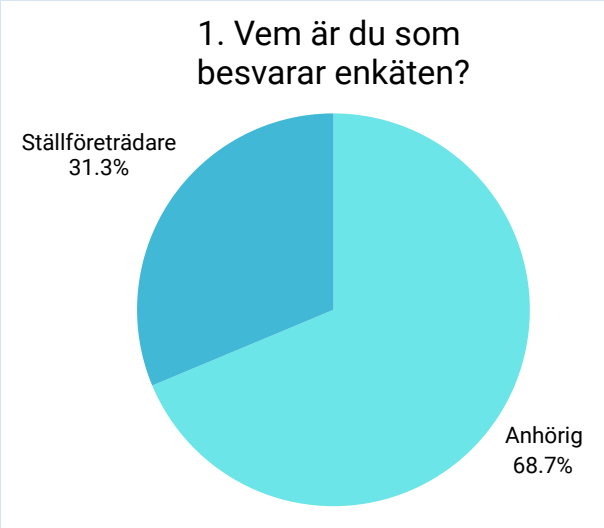

3 av 10 som har svarat är ställföreträdare

7 av 10 som har svarat är anhöriga

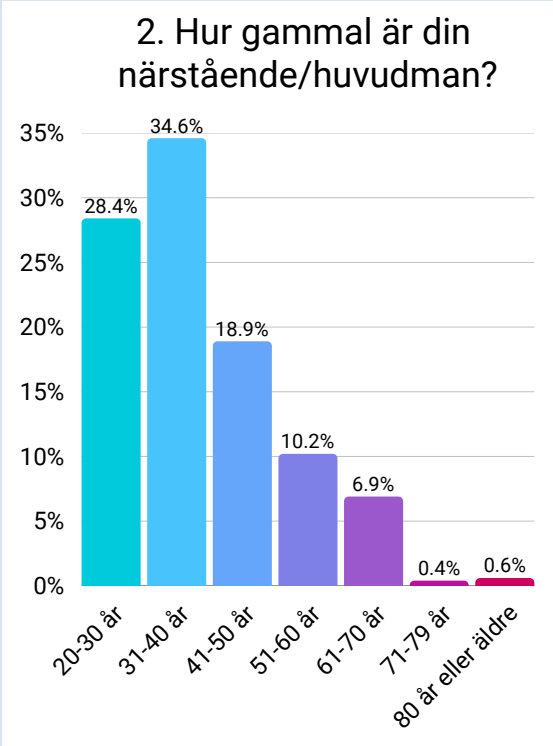

Knappt 3 av 10 av de boende är 20-30 år

Drygt 3 av 10 är 30-40 år

Knappt 2 av 10 är 40-50 år

1 av 10 är 50-60 år

Knappt 1 av 10 är 60 år eller äldre

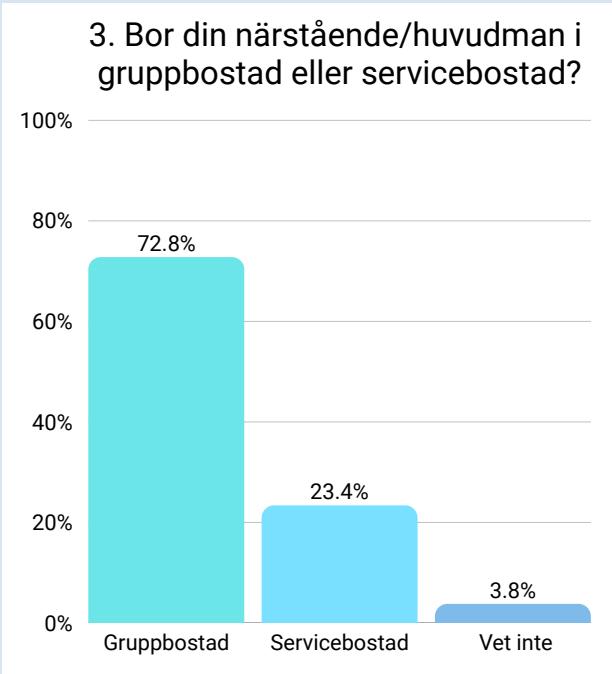

7 av 10 bor i gruppbostad

Drygt 2 av 10 bor i servicebostad

4 av 100 har svarat att de inte vet

RESULTAT - BAKGRUNDSINFORMATION

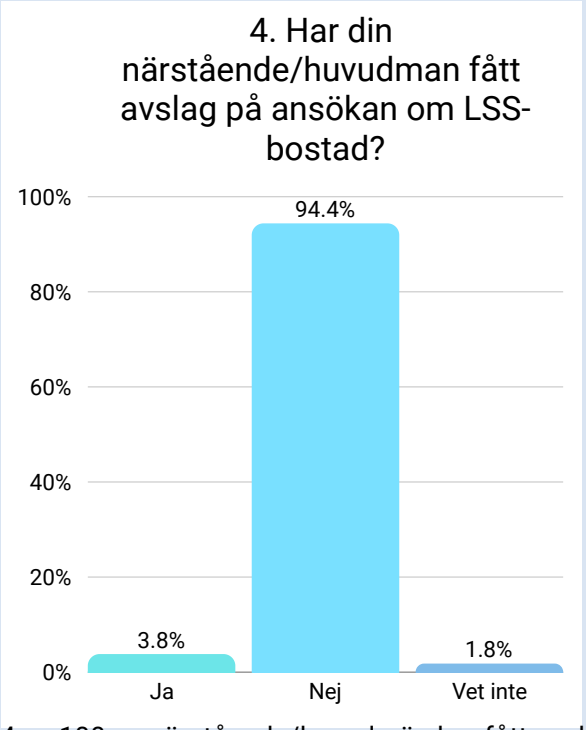

4 av 100 av närstående/huvudmän har fått avslag

95 av 100 har inte fått avslag

2 av 100 har svarat att de inte vet

7 av 10 har överklagat sitt avslagsbeslut

3 av 10 har inte överklagat

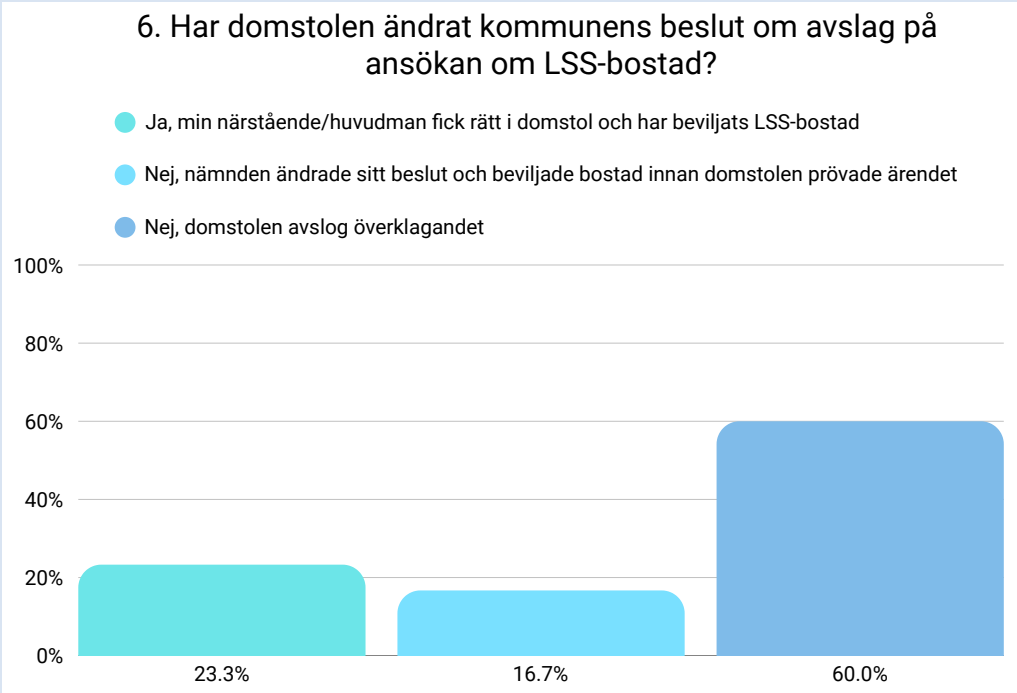

Knappt 1 av 4 har fått rätt i domstol

16 av 100 har svarat att nämnden ändrade sitt beslut efter överklagandet

6 av 10 har fått avslag på sitt överklagande

RESULTAT - UTFORMNING

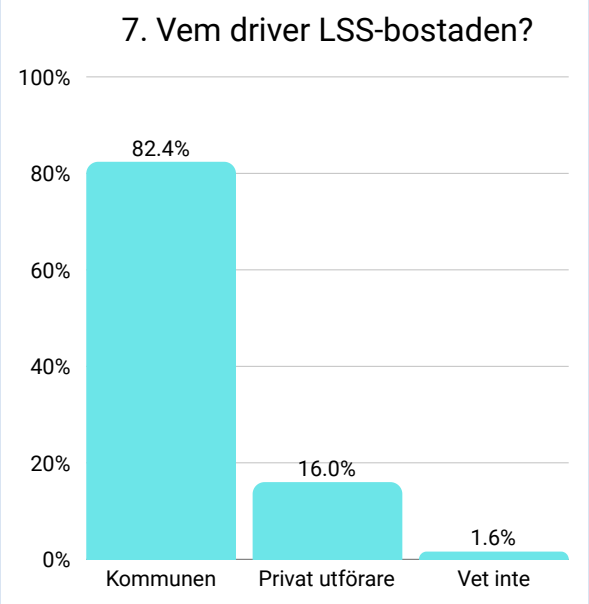

8 av 10 av boendena drivs av kommunen
Knappt 2 av 10 drivs av privat utförare
1 av 10 har svarat att de inte vet

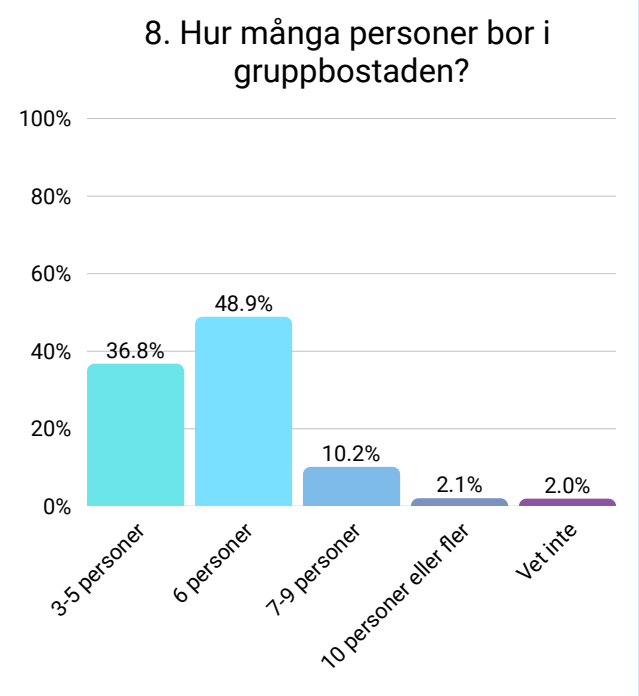

Drygt 3 av 10 har svarat att det är 3-5 boende
Knappt hälften har svarat att det är 6 boende
1 av 10 har svarat att det är 7-9 boende
2 av 100 har svarat att det är 10 eller fler boende
2 av 100 har svarat att de inte vet

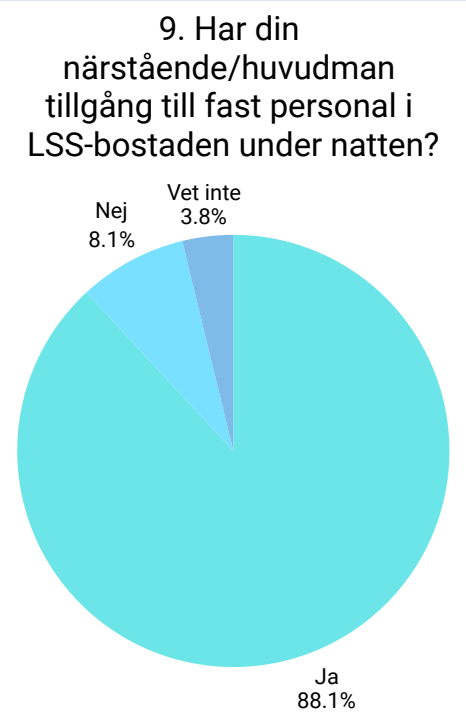

Knappt 9 av 10 har svarat att de har tillgång till fast nattpersonal
Knappt 1 av 10 har svarat att de inte har tillgång
Knappt 4 av 100 har svarat att de inte vet

RESULTAT - UTFORMNING

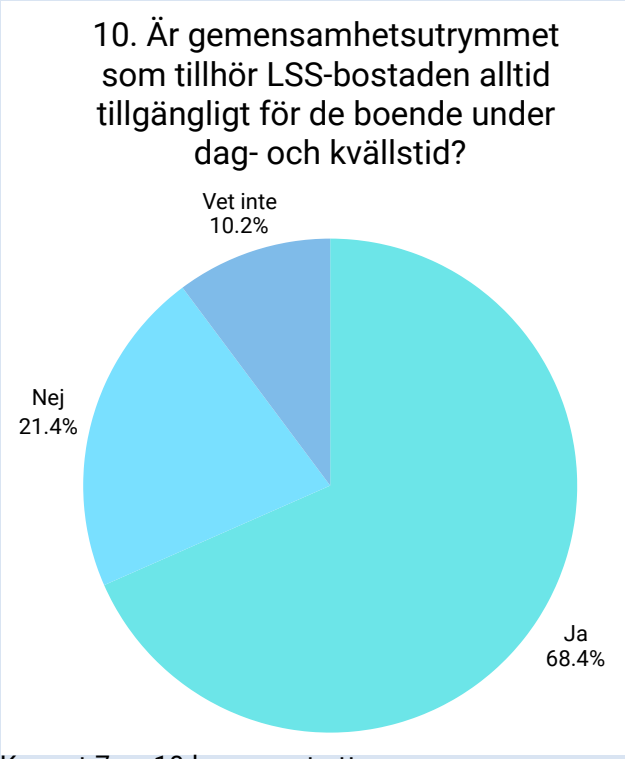

Knappt 7 av 10 har svarat att gemensamhetsutrymmet alltid är tillgängligt
Drygt 2 av 10 har svarat att gemensamhetsutrymmet inte alltid är tillgängligt
1 av 10 har svarat att de inte vet

Drygt 5 av 10 har svarat att de boende får stöd till individuella aktiviteter enligt önskemål
Drygt 4 av 10 har svarat att de boende inte får stöd
5 av 100 har svarat att de inte vet

RESULTAT - UTFORMNING

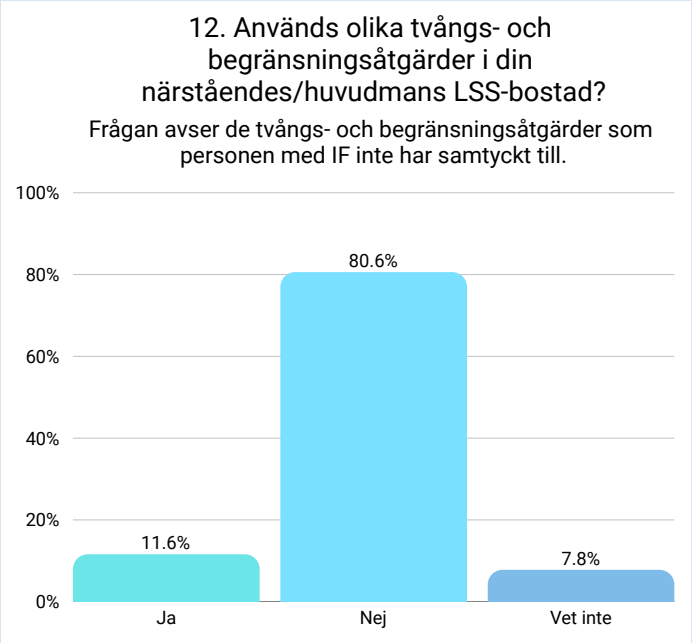

Drygt 1 av 10 har svarat att tvångs-och begränsningsåtgärder används
8 av 10 har svarat att tvångs- och begränsningsåtgärder inte används
Knappt 1 av 10 har svarat att de inte vet

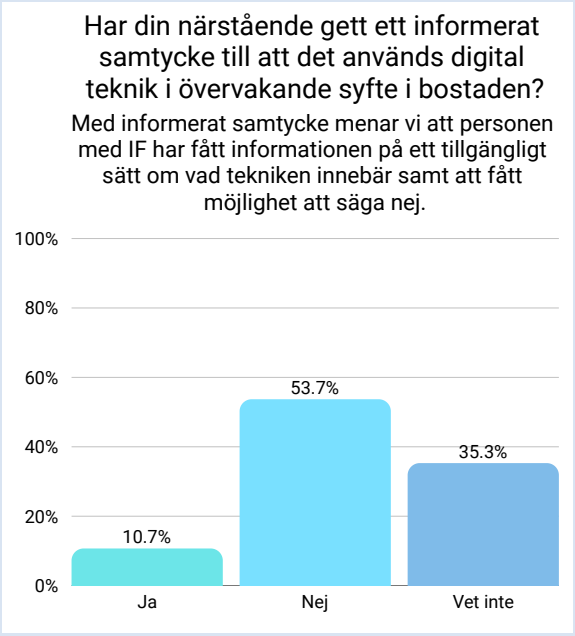

1 av 10 har svarat att den boende har samtyckt till användandet av övervakande digital teknik
Drygt 5 av 10 har svarat att den boende inte har samtyckt
Drygt 3 av 10 har svarat att de inte vet

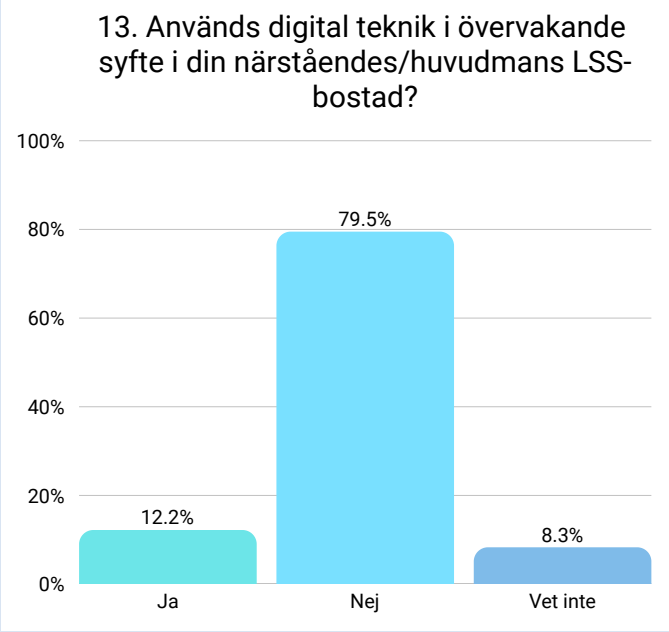

Drygt 1 av 10 har svarat att övervakande digital teknik används
8 av 10 har svarat att övervakande digital teknik inte används
Knappt 1 av 10 har svarat att de inte vet

RESULTAT - HANDLÄGGNING OCH BESLUT

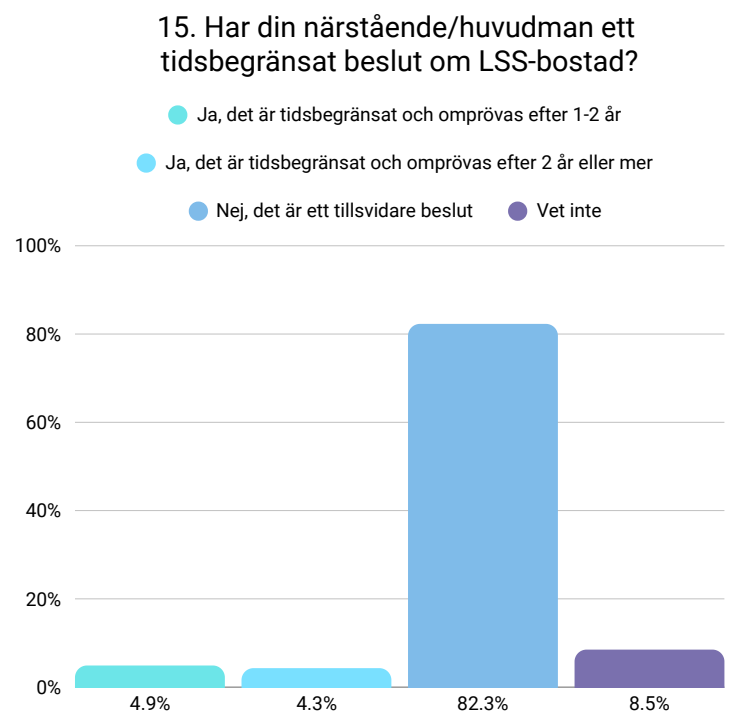

5 av 100 har svarat att den boende har ett tidsbegränsat beslut som omprövas efter 1-2 år

4 av 100 har svarat att den boende har ett tidsbegränsat sluts som omprövas efter 2 år eller mer

8 av 10 har svarat att den boende har ett tillsvidare beslut

Knappt 1 av 10 har svarat att de inte vet

3 av 100 har svarat att den boende har ett tidsbegränsat hyreskontrakt som löper 1-2 år i taget

2 av 100 har svarat att den boende har ett tidsbegränsat hyreskontrakt som löper 2 eller fler år i taget

Drygt 8 av 10 har svarat att den boende har ett tillsvidare kontrakt

1 av 10 har svarat att de inte vet

RESULTAT - HANDLÄGGNING OCH BESLUT

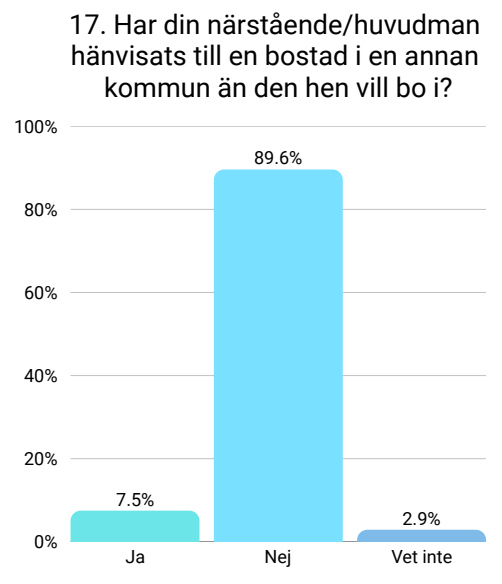

7 av 100 har svarat att den boende har hänvisats till en annan kommun än den hen vill bo i

9 av 10 har svarat att den boende inte har hänvisats

3 av 100 har svarat att de inte vet

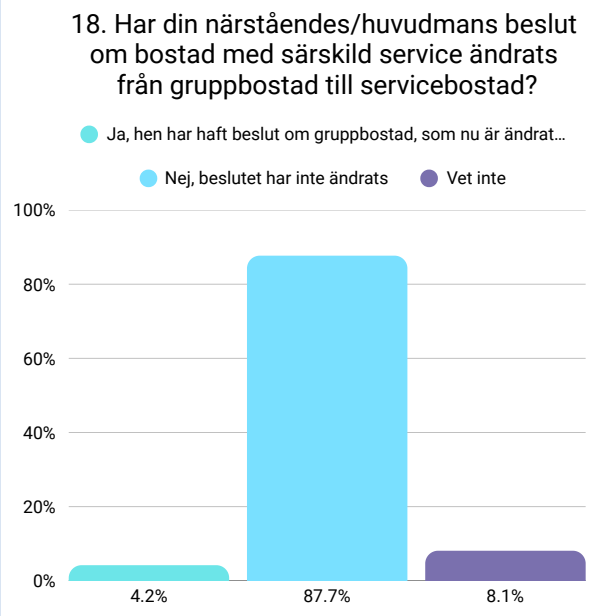

4 av 100 har svarat att boendebeslut har ändrats från gruppbostad till servicebostad

Knappt 9 av 10 har har svarat att boendebeslutet inte har ändrats

Knappt 1 av 10 har svarat att de inte vet

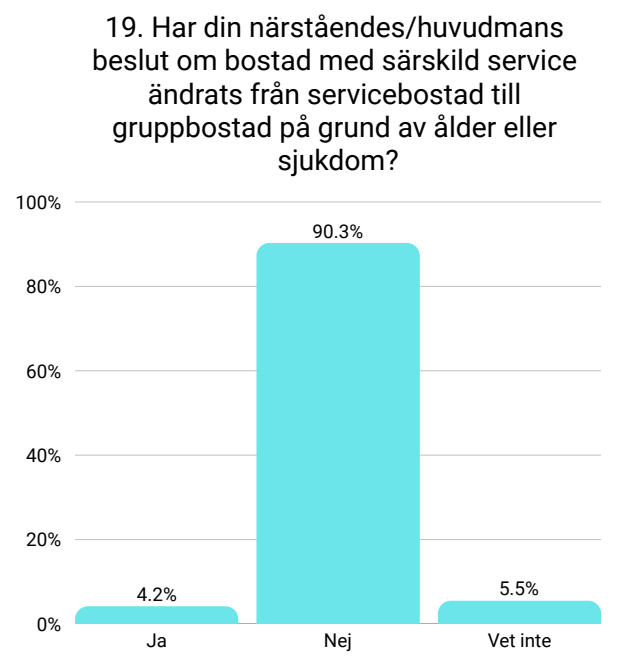

4 av 100 har svarat att boendebeslut har ändrats från servicebostad till gruppbostad

9 av 10 har svarat att boendebeslutet inte har ändrats

5 av 100 har svarat att de inte vet

ANALYS

1. Tillgång till personal och personalens kompetens

Sammanfattning

I FUB:s enkät fanns ingen allmän fråga om bemanningen i den närståendes/huvudmannens LSS-bostad. Men av ett stort antal fritextsvar framgår att bemanningen är otillräcklig i många gruppbostäder och servicebostäder. En fråga i enkäten handlade om tillgången till fast nattpersonal. Trots att tillgång till personal dygnet runt ska ingå i både gruppbostad och servicebostad, svarade mellan 2,5 till 10 procent, att den närstående/huvudmannen inte har tillgång till fast nattpersonal. Många av de svarande lyfter även bristande personalkompetens som ett stort problem. Otillräckligt med personal och bristande kompetens om hur man ger stöd till hälsosamma levnadsvanor påverkar både den fysiska och psykiska hälsan för många boende.

Fakta - Personal

I både gruppbostaden och servicebostaden ska det finnas fast bemanning och tillgång till personal under hela dygnet. I förarbetena till LSS framgår att gruppbostaden är tänkt att vara ett bostadsalternativ för personer som har ett så omfattande tillsyns- och omvårdnadsbehov att mer eller mindre kontinuerlig närvaro av personal är nödvändig.

Enligt förarbetena är servicebostaden en bostadsform med visst fast basstöd genom anställd personal för boendet där omfattande service och vård kan ges dygnet runt.

För verksamheten enligt LSS ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges. Det framgår av 6 § LSS. Bemanningen i både en gruppbostad och en servicebostad utgår därför från de boendes behov. Oftast har de som bor i en servicebostad mindre omvårdnadsbehov än de som vanligtvis bor i gruppbostad. Men det är inte säkert att det behövs färre personer i personalgruppen för att det är ett serviceboende. Personalen kan däremot ha en annan roll utifrån andra behov som de boende har.

1.1 Tillgång till personal

1.1.1 Tillgång till fast personal under natten i enkätsvaren

En fråga i enkäten handlade om den boende hade tillgång till fast personal i LSS-bostaden under natten. 88 procent svarade att deras närstående/huvudman hade tillgång till fast personal. 8 procent svarade att hen inte hade tillgång till fast personal. Knappt 4 procent svarade vet inte.

Eftersom personer som bor i gruppbostad har ett omfattande behov av stöd och service och tillgång till personal dygnet runt, ville vi undersöka hur det såg ut för dem med tillgången till fast personal under natten. Vid samkörning av svar på frågorna om det fanns tillgång till fast personal under natten och antalet boende i gruppbostaden, framgick följande:

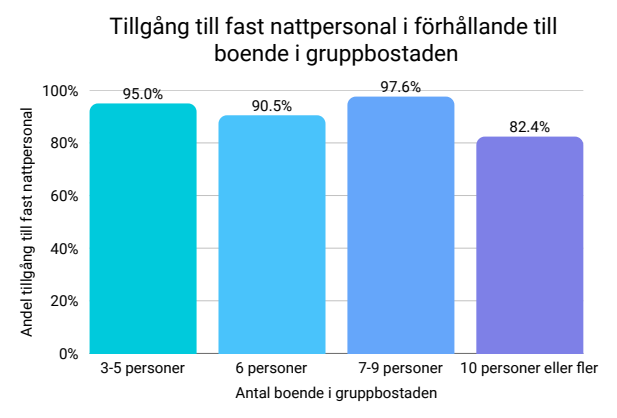

Knappt 86 procent av de svarandes närstående/huvudmän bodde i en gruppbostad med 3 - 5 eller 6 lägenheter. Drygt 10 procent bodde i en gruppbostad med 7 - 9 lägenheter och 2 procent bodde i en gruppbostad med 10 eller fler lägenheter.

Vi kan konstatera att cirka 2,5 - 5 procent av de boende i gruppbostäder med upp till 9 personer inte hade tillgång till fast nattpersonal. När det gäller boende i gruppbostäder med 10 eller fler lägenheter saknade nästan 18 procent fast nattpersonal. Det är 24 personer av de närstående/huvudmännen som bor i en så stor gruppbostad.

1.1.2 Fast nattpersonal kopplat till anordnare

Vi ville se om det fanns någon skillnad när det gäller tillgång till fast nattpersonal i gruppbostad respektive servicebostad, beroende på om kommunen eller ett privat företag var utförare.

Nattpersonal i gruppbostad

667 av de svarande hade en närstående/huvudman som bodde i en gruppbostad med kommunen som utförare, av dem hade 92,5 procent tillgång till nattpersonal. 148 av svaren gällde boende i privat driven gruppbostad. Av dem hade 92,6 procent tillgång till nattpersonal.

Nattpersonal i servicebostad

233 av de svarandes närstående/huvudman bodde i en kommunalt driven servicebostad. Av dem hade 79 procent tillgång till personal på natten. 28 av de svarande bodde i en servicebostad som drevs av ett privat företag. Av dem hade 89,3 procent tillgång till nattpersonal.

1.1.3 Bemanning efter de boendes stödbehov

Enligt 6 § LSS ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges. Vad som avses med omvårdnad och vad som ingår i den preciseras av Socialstyrelsen i föreskrifter[1]:

"All individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen som ska ingå i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Med individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen avses insatser som ska tillgodose den enskildes psykiska, fysiska och sociala behov." (se även avsnitt "Omvårdnaden i LSS-bostaden, nedan).

Till detta kommer att fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter också ingår i insatsen bostad med särskild service för vuxna. Personalen har som en viktig uppgift att ge den enskilde stöd att utveckla sina egna fritidsintressen[2]. För att ge stöd i samband med fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter behöver det därför finnas tillräckligt med personal i bostaden.

Enligt LSS-lagen och Socialstyrelsens föreskrifter ska personal i en LSS-bostad alltså ha tid för både omvårdnad efter var och en av de boendes behov och att ge individuellt stöd och service till samtliga boende. Men alltför ofta uppfylls detta inte fullt ut på grund av otillräcklig bemanning.

1.1.4 Bestämmelser om dygnsvila

Från den 1 oktober 2023 gäller bestämmelser om dygnsvila om minst 11 timmar

1 SOSFS 2002:9.
2 Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS, handbok 2018.

sammanhängande under varje 24-timmarsperiod. Bestämmelserna om dygnsvila har anpassats till de skyddsregler som finns i EU:s arbetstidsdirektiv. Ändringarna kom till efter att EU-kommissionen uppmärksammat brister. Inom funktionshinderområdet gäller att arbetstiden i vissa fall kan utökas till som mest 24 timmar i sträck genom beslut av arbetsgivaren[3]

1.1.5 Myndighetsrapporter om bemanning i LSS-bostäder

Socialstyrelsens vägledning för arbetsgivare[4] tar bland mycket annat upp bemanningsfrågan. Där framgår att personalens arbetssituation regelbundet behöver uppmärksammas inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet, utifrån förändringar i de behov som finns hos dem som beviljats insatserna. ”Det innebär att arbetsgivaren bör se till att det finns rutiner för att återkommande kunna bedöma och säkra att det finns tillräckligt med personal och att personalen har den kompetens som behövs för uppgifterna.” (sid. 15).

Betydelsen av rätt dimensionerad bemanning som en garant för rätten till stöd för egna aktiviteter lyfts särskilt i Socialstyrelsens handbok för LSS-insatsen bostad för vuxna: ”Det personliga stödet är för många den viktigaste förutsättningen för att kunna ta del av information, kunna ta sig till och från en aktivitet och kunna vara delaktig i aktiviteten. För att ge stöd i samband med fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter behöver det därför finnas tillräckligt med personal i bostaden.” [5] (sid. 47).

Socialstyrelsen skriver i en kartläggningsrapport om kompetens i LSS-bostäder att rätt bemanning, liksom en närvarande chef, är viktiga aspekter för kvalitet i en bostad enligt LSS[6]. Socialstyrelsen konstaterar att ett närvarande ledarskap försvåras när enhetschefen har ansvar för flera verksamheter.

Det måste enligt Inspektionen för vård och omsorg, IVO, finnas ”tillräcklig bemanning[7], vilket innebär en bemanning som gör det möjligt för personalen att hålla uppsikt över och finnas tillgänglig för de boende och tillgodose de boendes behov av stöd och hjälp. Boenden med särskild service för vuxna lämnas enligt IVO oftast obemannade

3 *SKR, Frågor och svar om dygnsvilan-PAN, Bilaga J till AB (hämtad 2025-08-22).*
4 *Socialstyrelsen. Rätt kompetens hos personal i verksamheter för personer med funktionsnedsättning, vägledning 2012.*
5 *Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handbok, 2018.*
7 *IVO. Skapa trygghet utan tvång. Rapport, 2015.*

dagtid när de boende är på daglig verksamhet, alternativt när de boende har förmåga att klara sig själva. Det förekommer också att verksamheter har sovande jour, trots att personer med omfattande behov inte kan påkalla hjälp."

IVO ser också brister kopplat till hur bemanningen är organiserad[8]. Särskilt gäller detta LSS-bostäder som har en stor andel vikarier eller timanställd personal som saknar relevant utbildning och erfarenhet av arbete med personer med IF och autism. I flera fall har IVO även sett brister kopplade till ledning och styrning.

1.1.6 Fritextsvar om personalbrist i FUB:s enkät

I FUB:s enkät fanns ingen allmän fråga om bemanningen i den närståendes/huvudmannens LSS-bostad. Men många av de svarande utnyttjade möjligheten att ge ett fritextsvar och en mycket stor andel av dessa handlade om personalbrist, många vikarier i verksamheten och vad det innebär för den närstående. Några av svaren citeras här:

"(…) Väldigt rörigt med många vikarier, tillsyn inte alltid optimal, hen lämnas mycket ensam i sin lägenhet."

"De säger ofta att de är ont om personal. Min son blir inte aktiverad eller stimulerad efter hans behov, han har ökat i vikt och har begränsat socialt umgänge och är inte längre självbestämmande utan måste följa personalens planering o schema. Kan ej gå ut när han vill. Blir stressad av alla vikarier och personalbyte. Dag som natt. Viss personal är oengagerad och ointresserade. Min son får aldrig besöka stränder eller badhus. Får nästan aldrig cykla vilket han älskar. Ja listan kan göras ännu längre."

> *Över lag underbemannat. De sitter mkt ensamma i sina lägenheter. Tragiskt är vad det är. Ren förvaring. Tyvärr. Börja med att följa LSS så räcker det långt. Men där är vi inte.*

"I och med anpassningen till reglerna om dygnsvila har personalstödet minskat. Endast en personal arbetar, vardag som helg, mellan klockan 8 och 12. Förutom att utgöra en säkerhetsrisk och vara en belastning för personal att ensam serva sju personer så innebär det en kraftig begränsning av möjligheterna för de boende att komma ut eller delta i aktiviteter på ffa helger."

8 *IVO. Vad har IVO sett 2021? Rapport, 2022.*

"Personalen gör så gott de kan, men det är oftast bara en personal på plats (till 6 lägenheter). Personalen har uttryckt att det är tråkigt att inte träffa de andra i teamet. Jag som anhörig känner mig orolig över att alla besparingar betyder att personalen ser sig om efter andra typer av jobb. Min dotter kräver ganska mycket tid och jag känner att personalen verkligen gör så gott de kan för att hon ska känna sig trygg men det blir ofta många timmar min dotter sitter ensam i sin lägenhet. Då ringer hon - ibland upp till 100 ggr under en kort tid. Det känns inte så bra. Jag önskar att personalens arbetsförutsättningar var bättre."

"Väldigt ofta underbemannat, många vikarier och personal från bemanningen vilket påverkar min närståendes livssituation."

"Bemanningen är på mininivå, vilket enbart räcker till basbehov. Det är nu en väldig stor skillnad mot tidigare, då det varit betydligt mer personal. Att personal skall ersätta såväl ledsagning som kontaktperson osv finns inte möjlighet till."

1.1.7 Stor personalomsättning i många LSS-bostäder

Omsättningen på både baspersonal och första linjens chefer är mycket hög i många LSS-verksamheter. En situation som i hög grad påverkar personer med IF som är beroende av insatsen.

En viktig förutsättning för stöd och service med kvalitet är kontinuitet i stödet, en stabil personalgrupp med en tydlig och närvarande arbetsledning. Men verkligheten innebär ofta chefer som har ansvar för alltför många verksamheter, och därmed är mer eller mindre frånvarande, dåliga arbetsvillkor för personalen och ständig underbemanning. Till detta kommer avsaknad av enhetlig grundutbildning och bristande kompetensutveckling, som kan leda till osäkerhet i arbetet och dålig arbetsmiljö. Det är även mycket vanligt med deltidstjänster eftersom det underlättar schemaläggningen.

Hög personalomsättning är ekonomiskt mycket kostsam för arbetsgivaren, men även för den personal som är kvar i verksamheten. Det är mycket slitsamt när kollegor ofta byts ut och vikarier och ny personal ska introduceras. Det högsta priset betalas dock

av de personer som är beroende av stödet; personer med IF och autism och deras anhöriga. Ständigt byte av personal skapar stor otrygghet i vardagen. (Se även avsnittet om bristande personalkompetens, nedan).

1.1.8 Myndighetsrapporter om personalomsättning och frånvarande chefer

Socialstyrelsen har kartlagt kompetensen i LSS-boende[9]. Enhetschefer som intervjuades inom ramen för kartläggningen lyfte problem med att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder i LSS-bostäder när cheferna är frånvarande. Majoriteten av intervjupersonerna tog upp vikten av att kunna vara en närvarande chef som kan stödja personalen. Det beskrevs att cheferna ofta inte finns på plats i verksamheten utan sitter i andra lokaler.

I ett kunskapsstöd om hur man kan förebygga och hantera utmanande beteende, poängterar Socialstyrelsen vikten av att ”arbetsledningen behöver finnas på plats i verksamheten och vara närvarande i det dagliga arbetet för att stötta personalen.”[10] (sid. 14).

Intressant i sammanhanget är IVO:s granskning under våren 2020 av drygt 1 000 omsorgsverksamheter, varav 167 var LSS-bostäder[11]. Tillsynen gällde smittspridning av covid-19. Ett nära och tydligt ledarskap var en faktor som lyftes fram som betydelsefull för minskad smittspridning. IVO poängterade vikten av att chefer ska finnas tillgängliga för frågor och för att prioritera i arbetet.

I Socialstyrelsens vägledning för arbetsgivare[12] nämns personalomsättningen i LSS-verksamhet helt kort, som en av flera grundläggande frågor som arbetsgivaren bör ta ställning till: ”Hur ser personalomsättningen ut? Är den rimlig? Finns det anledning att närmare undersöka orsakerna, klarlägga brister och rätta till dem?” I vägledningen konstateras att personalens arbetssituation regelbundet behöver uppmärksammas av arbetsgivaren, utifrån de behov som finns hos dem som bor i LSS-bostaden.

9 Socialstyrelsen. Kompetens i LSS-boenden. Rapport 2021.
10 Socialstyrelsen. Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Rapport, 2015.
11 IVO. Nära och tydligt ledarskap viktigt för minskad smittspridning i äldreomsorgen (hämtad 2025-08-21).
12 Socialstyrelsen. Rätt kompetens hos personal i verksamheter för personer med funktionsnedsättning, vägledning 2012

1.1.9 Fritextsvar om personalomsättning i FUB:s enkät

Många anhöriga och ställföreträdare lyfter att det är stor omsättning på personal och chefer i den närståendes/huvudmannens LSS-bostad. Den bristande kontinuiteten påverkar både de boende, den personal som är kvar och de anhöriga.

”Bristande organisation med många sjukskrivningar och stor omsättning på personal på golvet och bland chefer. Otryggt för dom boende som behöver stabilitet och personal som känner dom och förstår dom.”

”Ett problem är personalomsättning/vikarier och kompetens hos viss personal. Det tar tid för min huvudman att knyta an till ny personal.”

”(…) Oerfaren personal har minimal chans att lära sig vad som behöver göras. Att luta sig mot skrivna rutiner i akuta situationer som varierar i det oändliga är naturligtvis svårt och det är därför så viktigt att personalgruppen är fast, stabil och erfaren.”

”På senare år har personalomsättningen gjort att kompetensen sjunkit och konflikterna ökat.”

> *Det är enormt stor personalomsättning. Huvudmannen har bott i bostaden i tre år. Under den tiden har 54 olika personal arbetat på boendet.*

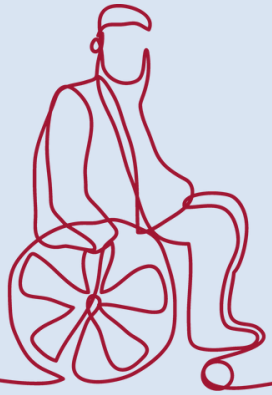

1.2 Bristande personalkompetens

Av Socialstyrelsens webbplats Kunskapsguiden.se framgår att:

”Den viktigaste resursen för att uppfylla intentionerna i LSS är personal med god kompetens och med vilja och förmåga att förverkliga de grundläggande principerna och rättigheterna enligt LSS. Det är i mötet mellan den enskilde och den närmaste personalen som målen med LSS kan förverkligas.”[13]

1.2.1 Myndighetsrapporter och forskning om personalkompetens

Socialstyrelsen har kartlagt och analyserat kompetensen hos personal i LSS-bostäder[14]. Myndigheten undersökte om kompetensnivån var tillräcklig för att de boende ska ha en trygg och säker boendemiljö och om brister i kompetens och bemanning påverkade risken för tvångs- och begränsningsåtgärder. Undersökningen visade att kompetensen behövde stärkas inom flera av de områden som specificeras i Socialstyrelsens allmänna råd om kunskap hos personal som ger stöd enligt Socialtjänstlagen eller LSS till personer med funktionsnedsättning[15]. Det gällde kommunikation, t.ex. alternativa kommunikationssätt och hjälpmedel för kommunikation. Kompetensen brast även när det gällde vad olika funktionsnedsättningar innebär och dess konsekvenser samt vad det innebär att ge stöd enligt LSS. Det fanns även behov av ökad pedagogisk kompetens.

Socialstyrelsen undersökte även vad personalen hade för utbildning. Kartläggningen visade att det fanns ett behov av utbildning för personal som arbetar i LSS-bostäder, eftersom endast 64 procent av den tillsvidareanställda personalen hade en grundutbildning inom vård och omsorg. Av visstidsanställd personal var det endast 39 procent. Endast 8 procent hade gått barn- och fritidsprogrammet på gymnasiet. I de allmänna råden rekommenderar Socialstyrelsen att LSS-personal har kompetens motsvarande någon av dessa utbildningar. Samtidigt kan arbetet inom LSS-bostäder kräva ytterligare kompetens, utöver grundutbildning.

13 www.kunskapsguiden.se
14 Socialstyrelsen. Kompetens i LSS-boenden. Rapport, 2021.
15 SOSFS 2014:2

Socialstyrelsen har i ett kunskapsstöd identifierat ett antal förutsättningar, som är särskilt viktiga för att förebygga och minska utmanande beteende inom LSS-verksamhet[16]:

”Att arbeta med människor med olika former av intellektuella funktionsnedsättningar, vars beteenden utmanar omgivningen, ställer stora krav på engagemang, inlevelseförmåga, bemötande, samarbete och uthållighet.” (sid. 16). Kunskap om funktionsnedsättningar och om hur man kan möta, motivera och kommunicera med personen som behöver stöd är, enligt Socialstyrelsen, särskilt viktigt.

Ett internationellt och väletablerat arbetssätt ”Active Support”, som prövats i Sverige och som presenteras och utvärderas i en ny avhandling vid Marie Cederschiöld högskola [17], belyser hur livskvaliteten för personer med intellektuell funktionsnedsättning kan förbättras i svenska gruppbostäder. Studien visar att kvaliteten på stödinsatserna utvecklades efter att personal och chefer hade fått utbildning i Active Support. Resultatet visade också att det är viktigt att det finns en praktiknära ledare i varje gruppbostad som aktivt kan leda och arbeta med Active Support så att arbetssättet fortsätter användas och utvecklas över tid.

1.2.2 Fritextsvar om personalens kompetens i FUB:s enkät

Ett mycket stort antal fritextsvar tar upp brister i personalens kompetens. Det handlar om låg utbildningsnivå, bristande engagemang och otillräckligt stöd. Dessa citat ger en bra bild av innehållet i många av svaren:

> *Kompetensen måste höjas!! När de blir äldre måste antal personal öka och anpassas efter behov!! Avsaknad av fritidssysselsättning, träning och utevistelse måste förändras och förstärkas!! Alla förmågor tas ifrån dem och de blir bara sittandes eller liggandes och till slut är det slut p.g.a. att personal förlitat sig på självbestämmanderätten! Detta ord som har fördärvat så mkt inom omsorgen.*

16 Socialstyrelsen. Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Rapport, 2015.
17 Jenny Aspling. More participation, choice making and meaningful activities in everyday life for people with intellectual disabilities?. Institutionen för socialt arbete vid Marie Cederschiöld högskola, avhandling, 2025.

"Låg utbildningsnivå: Många i personalen verkar sakna den kompetens som krävs för att förstå och bemöta behoven hos högfungerande individer inom autismspektrat. (…) Distraktioner: Det är oacceptabelt att personalen ägnar sig åt att scrolla på sina mobiltelefoner under arbetstid, istället för att fokusera på sitt uppdrag och de människor de är där för att hjälpa."

"Saknar engagerad personal. (…) Vår närstående känner sig ofta ensam och ringer oss föräldrar väldigt ofta. Har upptäckt många brister."

"Kommunikationsbilder finns inte framme. Personalen kan inte kommunicera med teckenspråk och lägenheten är rörig och ostädad. Huvudmannen medicineras för att kompensera för outbildad personal utan erfarenhet av målgruppen. Att tjäna pengar på de svaga är viktigare än bra omvårdnad!"

> *När fasta personalen ersätts med vikarier är det en stor källa till oro. Jätteviktigt att även vikarierna har kunskap och utbildning. För en person med IF är bemötandet av största vikt.*

Ett mindre antal fritextsvar innehåller positiva erfarenheter:

"Fantastisk boende med engagerad personal som är lyhörda och ser till de boendes bästa."

"Mycket bra boende - nästan bästa tänkbara. Han trivs, är frisk och glad."

"Fungerar mycket bra. Bott i bostaden sedan dec 2010. Vi var med under hela processen med att hitta tomt, arkitekt etc. Flera av personalen har varit med sedan början."

"Hen har ett fantastiskt boende både gällande psykisk o fysisk miljö o även en underbar utemiljö."

FUB:s slutsatser och förslag om personal i LSS-bostäder

Personal med rätt kompetens är en absolut förutsättning för att de grundläggande principerna och rättigheterna enligt LSS kan förverkligas i en bostad enligt LSS. Kort sagt för att de boende ska kunna ha goda levnadsvillkor utifrån var och ens individuella behov. Socialstyrelsens kartläggning (rapporten ”Kompetens i LSS-boenden”, se ovan), enkätsvaren och otaliga samtal och mejl från medlemmar i FUB visar att det är stora problem med bristande kunskap hos personalen i alltför många LSS-bostäder. Bemanningen i många gruppbostäder och servicebostäder är dessutom otillräcklig för att tillgodose de boendes individuella stödbehov. Av fritextsvaren i FUB:s enkät framgår att otillräckligt med personal inte sällan leder till bristande stöd med något så grundläggande som personlig hygien. Och att de individuella aktiviteterna fryser inne är mer regel än undantag.

Effektivisering, dvs. minskad bemanning, pågår i många kommuner. FUB får exempelvis rapporter om att en nattpersonal ska ansvara för två servicebostäder, som ligger med 1-2 kilometers avstånd till varandra. Detta väcker frågor om alla boende vet hur de ska agera om det börjar brinna i lägenheten och om de kan larma personalen vid behov av stöd under natten. En kommun har tagit beslut om att i fortsättningen bara bygga två gruppbostäder i våningarna över varandra. Stick i stäv med Socialstyrelsens allmänna råd och rättspraxis. På så sätt, skriver den aktuella kommunen i en tjänsteskrivelse, behöver man bara ha en anställd som får ansvara för 12 boende under natten. Då ska man komma ihåg att det är personer med omfattande stöd- och tillsynsbehov som bor i gruppbostad.

Till detta kommer att många enhetschefer ansvarar för ett stort antal enheter (och anställda), vilket gör att de i praktiken inte är närvarande mer än i bästa fall en dag per vecka. Personalen, som ofta saknar adekvat grundutbildning för arbetet, lämnas ensamma att sköta ett arbete som många gånger är komplext. Det är mot den bakgrunden inte förvånande att det är en stor omsättning på både personal och chefer i många LSS-bostäder.

Bestämmelserna om dygnsvila om minst 11 timmar sammanhängande under varje 24-timmarsperiod gäller sedan hösten 2023. Långsiktigt är bestämmelserna viktiga för ett hållbart arbetsliv för personal i LSS-verksamhet. Men dygnsvilan får inte användas som ett argument för att ställa in semesterresor och helgaktiviteter för dem som bor i en LSS-bostad. Syftet med LSS är fortfarande att de som omfattas av lagen ska ha möjlighet att leva som andra. Och målet är goda levnadsvillkor. Om schemat inte går ihop vid en semesterresa eller helgvistelse med övernattning måste kommunen eller den privata utföraren bemanna upp så att personalen räcker till och kan få sin dygnsvila. Kommunen behöver också vara generös med att bevilja LSS-insatsen ledsagning.

Det är en stor utmaning att lösa den framtida kompetensförsörjningen inom vård och omsorg. En viktig väg att gå för att få personal att stanna i yrket, motverka långa sjukskrivningar och intressera unga för arbete inom LSS är att erbjuda en arbetsmiljö som är långsiktigt hållbar. Det handlar om bemanning efter behov, kontinuerlig kompetensutveckling, ge tid för regelbunden reflektion i arbetsgruppen över det arbete som görs samt erbjuda professionell handledning. FUB anser dessutom att första linjens chefer ska ansvara för max två verksamheter för att ha möjlighet att vara en närvarande chef, som kan ge handfast arbetsledning för ny personal och för att förebygga och hantera så kallat utmanande beteende, som annars riskerar att leda till otillåtna tvångs- och begränsningsåtgärder.

FUB föreslår att:

- **Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning (SOSFS 2014:2) omarbetas till föreskrifter.**

- **Socialstyrelsen tar fram föreskrifter om bemanning i bostäder enligt LSS.**

- **Antalet LSS-enheter per första linjens chef regleras i Socialstyrelsens föreskrifter om bostad med särskild service för vuxna (SOSFS: 2002:9).**

2. STÖD I BOENDET

2.1 Omvårdnad och hälsa

Sammanfattning

Omvårdnad ingår i insatsen bostad med särskild service för vuxna. Trots detta tar många av de svarande i fritextsvar upp att omvårdnaden i den närståendes/huvudmannens LSS-bostad brister. Det är inte heller ovanligt att de anhöriga får ta ett stort och ofrivilligt ansvar för den vuxna sonen eller dotterns omvårdnad. Många av de svarande lyfter i fritextsvar sin oro över den närståendes/huvudmannens hälsa. De beskriver brister när det gäller fysisk aktivitet och att maten i LSS-bostaden är ohälsosam.

Fakta -Omvårdnad i LSS-bostaden

Omvårdnad ingår i LSS-insatsen bostad med särskild service för vuxna. Med omvårdnad menas insatser som ska tillgodose den enskildes psykiska, fysiska och sociala behov. Vad som avses med omvårdnad och vad som ingår i den preciseras i Socialstyrelsens föreskrifter, SOSFS 2002:9:

”All individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen som ska ingå i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Med individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen avses insatser som ska tillgodose den enskildes psykiska, fysiska och sociala behov, t.ex. hjälp med att

- *äta, dricka och förflytta sig sköta personlig hygien och klä sig,*
- *sköta hemmet, tillreda måltider, göra ärenden och inköp,*
- *kommunicera, upprätthålla sociala kontakter och bryta isolering,*
- *göra tillvaron begriplig, förutsägbar och trygg,*
- *planera framåt,*
- *göra tillgänglig den hälso- och sjukvård, inklusive habilitering, rehabilitering och hjälpmedel, och den tandvård som den enskilde behöver, samt*
- *se till att misstankar om övergrepp och andra brott mot den enskilde polisanmäls.*

Omvårdnaden kan bestå av praktisk hjälp eller vara av mer vägledande natur – allt utifrån den enskildes behov och förutsättningar. Genom omvårdnaden kan hinder i den dagliga livsföringen undanröjas eller minskas. Omvårdnad ska ges med respekt för den enskildes självbestämmande och integritet.”

2.1.1 Omvårdnad

2.1.1.1 Anhöriga har inget omvårdnadsansvar

Anhöriga har inget lagligt omvårdnadsansvar för sina närstående, förutom vårdnadshavares skyldigheter gentemot barn och makars skyldighet att bidra till gemensamma personliga behov enligt äktenskapsbalken. Vård och omsorg är ett frivilligt åtagande i Sverige som ska baseras på personlig vilja. Trots detta är det mycket vanligt att anhöriga till vuxna med IF fortsätter att ge hjälp och stöd, trots att den vuxna sonen eller dottern har flyttat från föräldrahemmet.

2.1.1.2 Myndighetsrapporter och analyser av anhörigas omvårdnadsansvar

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka, har gjort en nationell undersökning av anhörigomsorg i Sverige[18]. Den visade att denna typ av stöd, vilket betecknas som informell vård, ökar inte bara i Sverige utan i de flesta OECD länder.

Socialstyrelsen konstaterar i en rapport om anhörigomsorg att det är av stor vikt att titta på just anhörigas hälsa och deras möjligheter att arbeta, när negativa effekter ska analyseras av att anhöriga inte får stöd i tillräcklig omfattning när de ger stöd till en närstående.[19]

Företaget Payoff gjorde på uppdrag av Riksförbundet FUB en samhällsekonomisk analys av beviljade insatser för grupp 1 i LSS personkrets[20]. Analysen visade bland annat att tillräckliga och välfungerande LSS-insatser innebär att de anhöriga får avlastning i vardagen. De känner då en ökad trygghet och mindre stress över att de själva ständigt måste vara närvarande för att ge sitt barn omvårdnad och stöd. Därigenom kan de anhöriga dels i ökad omfattning förvärvsarbeta, dels minskar ohälsan hos anhöriga så att de slipper sjukskrivningar.

18 Nka. Kostnadsanalys av anhörigomsorg – Uppskattningar från en nationell undersökning i Sverige. Rapport, 2022.
19 Socialstyrelsen. Anhöriga som vårdar eller stödjer någon de står nära. Rapport, 2021.
20 Payoff. Samhällsekonomisk analys av beviljade insatser för grupp 1 i LSS personkrets. Rapport, 2024.

2.1.1.3 Fritextsvar i FUB:s enkät om brister i omvårdnaden

Några av dem som har besvarat enkäten beskriver brister när det gäller en sådan grundläggande uppgift för personal i LSS-bostäder, som att ge stöd i att sköta den personliga hygienen:

"*Personal sköter inte tandhygien ordentligt. (…) Personal vill inte ta emot hjälp och tips från Vuxenhabiliteringen, specialpedagog eller anhöriga. Hygien sköts inte ordentligt. (…)"*

"Den hjälp han får vid städning och ex. tandborstning är undermålig."

> *Försummelse vad beträffar munhygien, fotvård och intimhygien.*

Stöd att sköta hemmet, tillreda måltider och göra ärenden och inköp ingår i omvårdnaden som ska ges av personal i en LSS-bostad. Men många av de svarande skriver i fritextsvar om brister när det gäller detta:

"Individen måste laga egen mat trots inte läskunnig, finns ingen gemensam måltid."

" (…) alla måltider ska tillredas och ätas i respektive lägenhet, ett nytt beslut sedan något år tillbaka, vi hade önskat att det var gemensamma måltider, åtminstone på kvällen av sociala skäl."

"Små utrymmen att kunna laga mat så det blir mycket färdigmat att värma i mikro. De hade tidigare gemensam middag när de hade en dag var i veckan att laga middag med personal och äta tillsammans. Då var det nyttigare mat och mer grönsaker. Tyvärr tog personalen bort det fast vi föräldrar protesterade."

"Dålig hjälp med städning, rensa och slänga skräp. Inga gemensamma måltider och matlagning vilket leder till dålig mathållning."

"Finns mycket att förbättra, allt från stöd i kostval till intellektuell stimulans och sunt förnuft. Även städning brister och t ex blöt tvätt läggs in skrynklig i garderober mm mm."

“Jag anser att min anhörig inte får stöd i att ha städat i lägenheten. Hon samlar saker och det borde vara i genomförandeplan att hon ska låta personalen hjälpa henne.“

2.1.1.4 Fritextsvar om ofrivilligt ansvar för omvårdnad

Många anhöriga och ställföreträdare skriver att omvårdnaden brister i LSS-bostaden, så att de därigenom tvingas ta ett ofrivilligt ansvar för omvårdnaden av den närstående, trots att hen bor i en LSS-bostad där omvårdnad ingår i insatsen:

”Min närstående har inte förmåga att hålla vare sig själv eller bostaden ren. Han har nu svampinfektion på stor del av kroppen men aldrig hjälp med hygien av personal. Bostaden är i omgångar mycket smutsig varför jag som mamma och god man kontinuerligt sköter städ, disk och tvätt.”

”Så kallad stödperson är för sällan hos ”sin” boende. Då går det inte heller att ta ansvar för just sin boende. Vi som är både föräldrar och gode män och dessutom gamla, 80+ och mer, har ett rätt tufft jobb att hela tiden finnas till och kolla och ha kontakt så att allt i bästa fall fungerar. Såklart finns en stor oro, VAD HÄNDER NÄR INTE VI FINNS???”

”Ensamheten är största funktionsnedsättningen. Allt ansvar hamnar på familjen. Sommaren blir särskilt svår och isolerad. Viktigaste frågan är fritid.”

> *Men vi undrar såklart hur det kommer att gå i framtiden när vår son blir äldre/gammal o i behov av mer omvårdnad.....o vi som föräldrar inte finns...*

2.2 Stöd för att bibehålla hälsa

Det är betydligt vanligare med både fysisk och psykisk ohälsa hos personer med IF jämfört med övriga befolkningen. Obesitas (fetma) är exempelvis tre gånger vanligare och diabetes är dubbelt så vanligt, medan högt blodtryck är 20 procent vanligare hos män med IF. Psykisk samsjuklighet är åtta gånger vanligare hos kvinnor med IF än kvinnor i övriga befolkningen, hos män med IF är det drygt sex gånger vanligare[21].

2.2.1 Myndighetsrapporter och forskning om personer med IF:s hälsa

Fysisk aktivitet

Alla människor ska ha samma möjligheter att må bra och samhället ska främja fysisk aktivitet och bra matvanor för alla. Det står tydligt inskrivet i de svenska folkhälsopolitiska målen[22]. Vuxna bör varje vecka vara fysiskt aktiva på måttlig intensitet i minst 150–300 minuter, enligt Folkhälsomyndighetens rekommendationer[23]. Men låg aktivitetsnivå och mycket stillasittande är vanligt bland vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Endast en av tio når rekommendationerna för fysisk aktivitet[24]. Detta leder till högre risk för ohälsa än i övriga befolkningen. Personer med IF behöver ofta stöd från omgivningen för att vara fysiskt aktiva. Med rätt stöd är funktionsnedsättningen sällan ett hinder för fysisk aktivitet.

För personer med IF som bor i LSS-bostad har ansvariga chefers och personalens kunskap och kompetens en stor inverkan på deras aktivitetsnivå, konstaterar Folkhälsomyndigheten i ett kunskapsstöd om fysisk aktivitet[25]. Kunskapsstödet visar hur omgivningen kan göra för att främja ett aktivt liv, och hur de hinder som finns kan övervinnas.

Kost

Livsmedelsverket ger information och stöd till personal i LSS-bostäder, om hur de kan stötta personer med IF till bättre hälsa genom att främja bra matvanor[26]

21 Eva Flygare Wallén. Hälsa och levnadsvanor hos unga med intellektuell funktionsnedsättning. Presentation (hämtad 2025-08-27).
22 Regeringen. God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik. Proposition 2017/18:249.
23 Folkhälsomyndigheten. Rekommendationer för fysisk aktivitet och stillasittande. FHM, 2023.
24 Folkhälsomyndigheten. Fysisk aktivitet för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Kunskapsstöd, 2024.
25 Ibid.
26 Livsmedelsverket. Mat och måltider i gruppbostäder (LSS) (hämtad 2025-05-27).

Alla har rätt att få stöd att förstå hur mat kan påverka hälsan och vad som är bra mat för hen utifrån individuella behov och förutsättningar. Livsmedelsverket konstaterar att personalen har ett stort ansvar för att leda och inspirera till hälsosamma matvanor. En viktig förutsättning för detta är att personalen har rätt kunskap och engagemang.

Psykisk ohälsa

Socialstyrelsen konstaterar i en kartläggning av vårdkontakter i LSS-boenden[27] att tillgången till specialiserad vård såsom psykiatri är begränsad. En slutsats är att ”(D)et är svårt att komma i kontakt med psykiatrin och det finns behov av att utveckla samarbetet mellan LSS-boenden och psykiatrin.” (sid. 43).

De som inte kan få stöd för psykisk ohälsa inom psykiatrin kan istället behöva stöd från vuxenhabiliteringen eller primärvården. Men, konstaterar Socialstyrelsen, kunskapen om psykiatrisk sjukdom är lägre inom habiliteringen medan kunskapen om funktionsnedsättning är bristfällig inom primärvården[28].

Läkemedelsbehandling och vårdkontakter

Socialstyrelsen har granskat läkemedelsbehandlingen hos personer som får insatser enligt LSS. Myndigheten konstaterar att den är omfattande och ”att den kan innebära risker som behöver beaktas och vägas mot nyttan av behandlingen, och att den inte alltid följer rekommendationerna för de läkemedel som förskrivs, med avseende på indikation och behandlingstid.[29]

I Socialstyrelsens rapport Vårdkontakter i LSS-boende[1] svarade över 60 procent av verksamhetscheferna vid tillfrågade vårdcentraler att läkarmedverkan på LSS-boenden var låg samt att tillgången till specialiserad vård såsom psykiatri var begränsad. Socialstyrelsen skriver att:

”Analysen visar också att det generellt saknas kunskap om att tolka och känna igen tecken på smärta, sjukdom eller skada hos målgruppen. Socialstyrelsens konstaterar därför att det finns behov av att personal vid LSS-boenden får kompetenshöjande insatser avseende hälso- och sjukvård och vägledning hur personalen kan uppmärksamma tecken på smärta, sjukdom eller skada hos personer med intellektuell funktionsnedsättning och autism.” (sid. 46).

27 Socialstyrelsen. Vårdkontakter i LSS-boende. Rapport 2023.
28 Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Lägesrapport 2025 (sid. 104).
29 Socialstyrelsen. Läkemedelsanvändning hos personer som får insatser enligt LSS. Rapport, 2025.

Tandhälsa

Enligt Socialstyrelsen har personer med insatser enligt LSS redan vid 24 års ålder en sämre munhälsa jämfört med den övriga befolkningen[31]. Det utförs också fler tandutdragningar, framför allt i åldersspannet 30–64 år, jämfört med övriga befolkningen.

Hälsan spelar roll

Sedan 2022 används kursen ”Hälsan spelar roll” som en metod för att främja och bidra till hälsosamma levnadsvanor för personer som får stöd enligt LSS.[32] Kursen ”Hälsan spelar roll” kommer från USA och programmet Health Matters.[33] Det är ett vetenskapligt utvärderat program som idag används i flera länder och delstater i USA. Programmet har i Region Stockholm och genom Akademiskt primärvårdscentrum översatts, utvecklats och anpassats till svenska förhållanden. Programmet innehåller bra information och material om mat, fysisk aktivitet och hälsa. Mellan åren 2017 - 2019 har ”Hälsan spelar roll” bedrivits som ett forskningsprojekt i Region Stockholm och i samarbete med Karolinska Institutet har programmet utvärderats i flera LSS-verksamheter.

2.2.2 Fritextsvar om hälsa i FUB:s enkät

Av enkätens fritextsvar att döma är den närståendes hälsa något som i hög grad oroar många anhöriga och ställföreträdare. Det handlar både om brister när det gäller möjlighet till fysisk aktivitet och ensidig och onyttig mat:

”Min dotter har behov av att komma ut o röra på sig. Finns tydligen ingen tid för personal följa med.”

”Får inte tillräckligt stöd för bra mathållning och fysisk aktivitet med diabetes och njursvikt som följd trots FAR intyg.”

“För mycket processad onyttig mat.”

31 Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning, Lägesrapport 2025 (sid. 101-102).
32 https://halsanspelarroll.se/ (hämtad 2025-08-27).
33 https://healthmattersprogram.org/ (hämtad 2025-08-27).

”Alla som flyttar hemifrån till LSS boende går upp i vikt, vissa dubblar sin vikt på bara några år. Ett stort problem som inte tas på allvar. För mycket snabblagad och enkel mat, aktiviteterna blir ofta att gå ut och äta pizza, fika eller shoppa snacks/godis.”

”Mer friskvård mindre sockerintag (godis, dricka) och näringsrik mat för att undvika fetma hos den enskilde.”

”Det mesta som rör brukaren vad gäller hälsa mm måste God man hela tiden se till!!!”

> *Huvudmannen är blind och har nekats kontaktperson och ledsagning enligt LSS med övervikt, diabetes och njursvikt som följd av brist på möjlighet till fysisk aktivitet.*

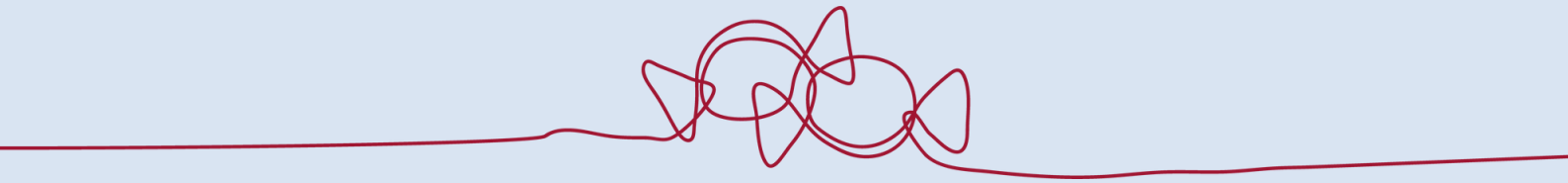

31 Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning, Lägesrapport 2025 (sid. 101-102).
[1]https://halsanspelarroll.se/ (hämtad 2025-08-27).
[1] https://healthmattersprogram.org/ (hämtad 2025-08-27).

FUB:s slutsatser och förslag om omvårdnad och hälsa

Många anhöriga till vuxna med IF känner ett fortsatt stort omvårdnadsansvar för den vuxna sonen eller dottern, trots att hen bor i en LSS-bostad, där omvårdnad ingår som en viktig del av insatsen. För att en överföring av ansvar för en person med IF faktiskt ska vara möjlig krävs att det finns en mottagare, en verksamhet, som tar ett helgjutet ansvar för att säkerställa att personen får det stöd som hen har rätt till enligt LSS. Det ska alltid ske med hänsyn till personens rätt till delaktighet och inflytande över sitt eget liv. LSS-bostaden måste ha den kapacitet och de förutsättningar som krävs för att kunna ge det individuellt utformade stöd som personen behöver. När stödet fungerar för den närstående behöver föräldrarna inte längre ta ansvar för omvårdnaden.

De stora hälsoproblemen för många vuxna med intellektuell funktionsnedsättning är ett allvarligt problem. Fritextsvaren speglar vilka konsekvenser brister i förebyggande hälsovård kan innebära för den enskildes, och därmed också de anhörigas, livskvalitet under många år i form av maktlöshet, rädsla, sorg, ilska och uppgivenhet. Det var inte så det var tänkt 1994, när LSS-lagen välkomnades som en frihetsreform med målet att skapa goda levnadsvillkor för personer som omfattas av LSS.

Personer med IF har en särskild utsatthet i och med att de oftast behöver stöd från omgivningen för att kunna vara fysiskt aktiva och för att få tillgång till hälsosam mat. Beroende på grad av IF kan det handla om allt från anpassad information om hälsa och motivationsskapande åtgärder till praktiskt stöd att upptäcka och pröva olika motionsaktiviteter och, nog så viktigt, stöd att komma iväg till aktiviteten.

FUB hör alltför ofta om unga som flyttat från föräldrahemmet och bara några år senare har gått upp mycket i vikt. De anhörigas oro för den närståendes hälsa avspeglas också i enkätens fritextsvar. FUB anser att det är helt oacceptabelt att en grupp människor som är särskilt drabbade av fysisk och psykisk ohälsa inte får det stöd de är i behov av när det gäller tillgång till hälsosam mat och möjlighet till fysisk aktivitet.

FUB föreslår att:

- **Socialstyrelsen tar fram tvingande föreskrifter om att LSS-bostaden ska vara bemannad efter de boendes individuella behov, så att var och en kan få den omvårdnad som hen är i behov av och ledsagning till individuella aktiviteter, exempelvis en motionsaktivitet.**

- **Gemensamma måltider ska alltid erbjudas boende i gruppbostad för att möjliggöra för personalen att hinna laga näringsrik och varierad mat. Gemensamma måltider möjliggör även social samvaro och kan bidra till att motverka ofrivillig ensamhet.**

- **Personalen ska få kontinuerlig kompetensutveckling om näringsrik kost och vikten av fysisk aktivitet.**

- **Kommunerna ska frikostigt bevilja LSS-insatserna kontaktperson och ledsagarservice, för att motverka ofrivillig ensamhet och möjliggöra deltagande i fritidsaktiviteter och i kulturlivet. Dessa insatser ska vara ett viktigt komplement till insatsen bostad med särskild service för vuxna.**

2.3 Stöd till fritidsverksamhet, kulturella aktiviteter och social gemenskap

Sammanfattning

Huvudmannen för en LSS-bostad har ett tydligt ansvar för att de boende får stöd till aktiviteter och social gemenskap. Trots detta visar FUB:s enkätsvar att det pågår en urholkning av rätten till stöd för fritids- och kulturaktiviteter i LSS-bostäder. Oavsett vilka parametrar som används, exempelvis ålder, boendeform, utförare, antal boende, visar svaren att en anmärkningsvärt hög andel inte får något stöd till egna aktiviteter.

Förutsättningarna för social gemenskap försämras även när tillgången till gemensamma utrymmen begränsas - lokaler som många kommuner dessutom tvingar den enskilde att betala extra för i form av höjd hyra.

Fakta -Stöd till aktiviteter och social gemenskap i bostad med särskild service enligt LSS

Den som bor i en bostad med särskild service för vuxna enligt LSS har rätt till deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och social gemenskap. Det framgår av lagtexten i LSS samt Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2002:9). Det är också en rättighet enligt artikel 30 i funktionsrättskonventionen.

Huvudmannen för boendet ska utgå ifrån vad detta innebär för den enskilde, vilket i sin tur betyder att personalen har i uppgift att ge den enskilde stöd att utveckla egna intressen och skapa ett socialt sammanhang. Det kan handla om att se till att personen kan komma i väg på aktiviteter som hen redan är intresserad av, men också att uppmuntra till att testa nya aktiviteter och upptäcka nya intressen.

2.3.1 Stöd till aktiviteter

Vi har jämfört hur stödet till aktiviteter ser ut utifrån boendeform, antal boende, ålder och utförare.

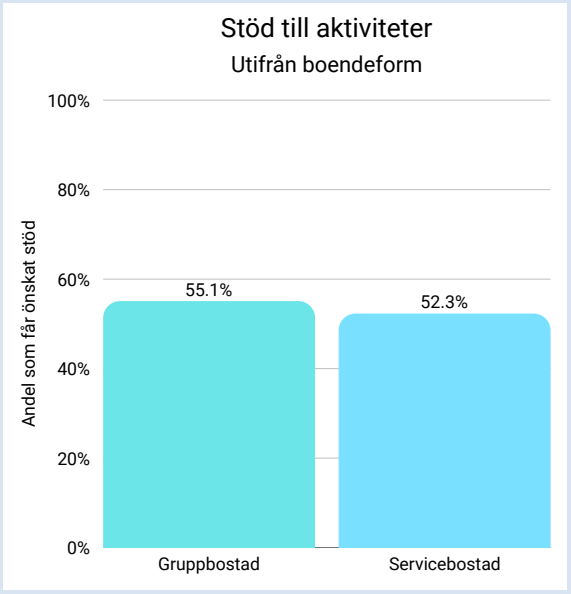

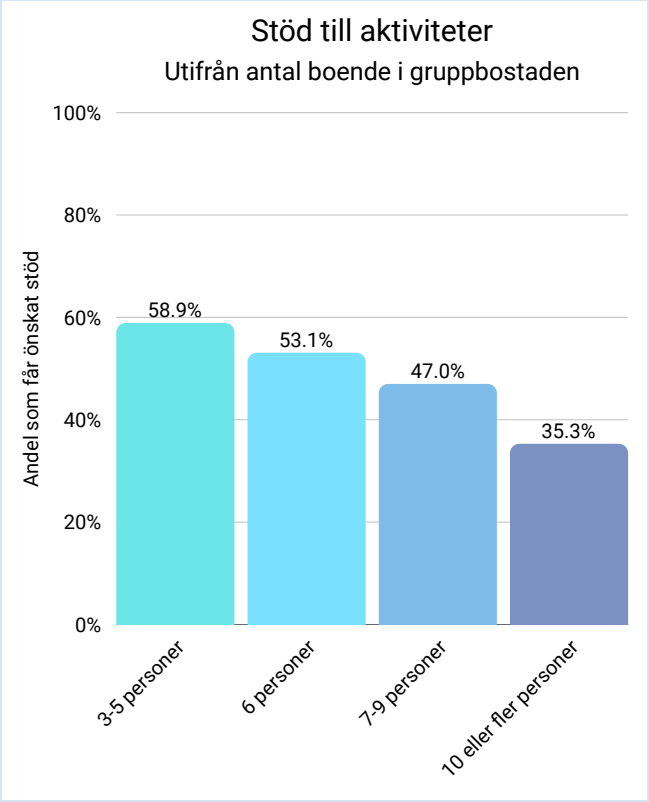

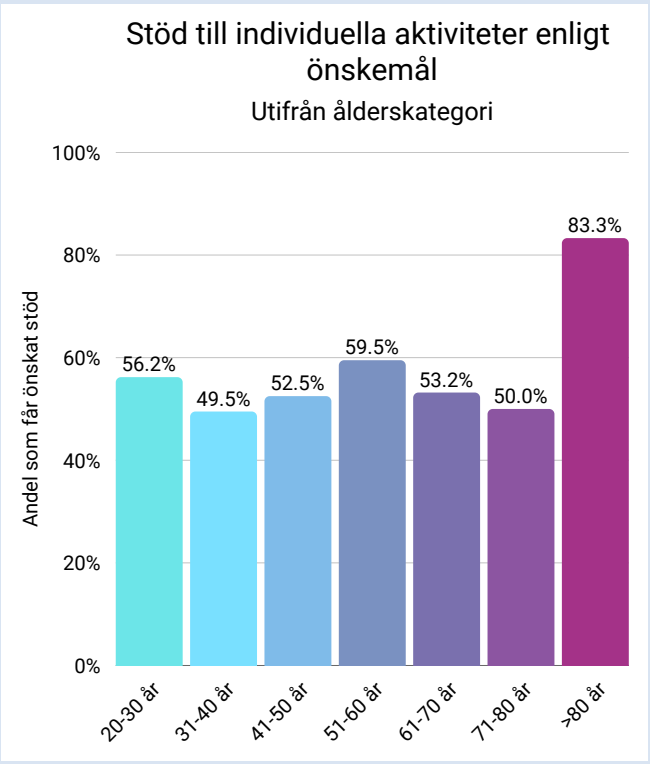

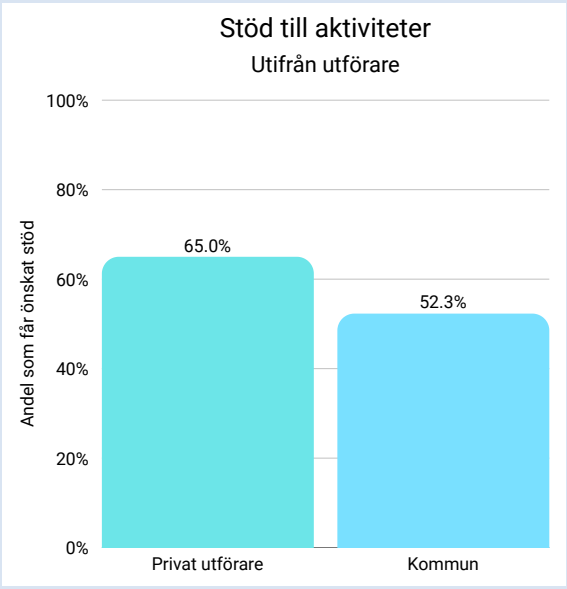

2.3.2 Myndighetsrapporter och forskning om aktiviteter

Enligt Socialstyrelsens rapport, Förändringar av ledsagning över tid[34] minskade beslut om ledsagning mellan år 2010 och 2022 med 15 procent för grupp 1 LSS personkrets, det vill säga personer med intellektuell funktionsnedsättning, autism eller autismliknande tillstånd. Siffran är anmärkningsvärd då Sveriges befolkning under samma period hade ökat med drygt en miljon människor. Enligt databasen för kommuner och regioner, Kolada, minskade antalet personer med kontaktperson enligt LSS i de flesta av landets kommuner under åren 2014–2022.[35]

Socialstyrelsen beskriver en anledning till minskningen i dessa insatser:
”Många av de kommunala riktlinjerna innehåller begränsningar på olika sätt, utan närmare förklaringar eller referenser. Ofta handlar dessa om rätten att få insatser eller omfattning av insatser vad gäller hur ofta man kan få ledsagning och i vilket geografiskt område man kan få stöd.”[36]

Socialstyrelsen konstaterar vidare att det är vanligt att LSS-insatsen ledsagning inte beviljas om personen bor i en bostad med särskild service för barn respektive vuxna. I Socialstyrelsens kartläggning av insatsen ledsagning anger några kommuner ”att man i dessa fall får anse att personalen på boendet följer den enskilde då fritids- och kulturaktiviteter ingår i dessa insatser.” Denna avgränsning återfinns dock inte i lagens förarbeten. Högsta förvaltningsdomstolen har i ett mål (RÅ 1995 ref. 47.) bedömt att en person som bodde i gruppbostad var berättigad till ledsagarservice enligt LSS när det förelåg behov av aktiviteter utanför gruppbostaden och dessa behov inte tillgodosågs av personal i gruppbostaden. Personer som bor i gruppbostad kan med andra ord ha rätt till insatser i form av ledsagarservice om han eller hon är i behov av utökad individuellt anpassad aktivitet.

I Lägesrapport 2025 [37] lyfter Socialstyrelsen återigen konsekvenserna av kommunernas begränsande riktlinjer: ”Socialstyrelsen har tidigare konstaterat att begränsningar i lokala riktlinjer är så omfattande att de försvårar individuella bedömningar. Ett otillräckligt individperspektiv kan i sin tur leda till att insatserna inte uppfyller sitt syfte.”

34 Socialstyrelsen. Förändringar av ledsagning över tid. Rapport, 2023.
35 Kolada. Personer med kontaktperson enligt LSS, antal/10 000 inv Kolada. Statistik hämtad 20241129
36 Socialstyrelsen. Förändringar av ledsagning över tid. Rapport, 2023.
37 Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning - lägesrapport 2025. Rapport, 2025

Även LSS-utredningen från 2018 belyser problematiken kring begränsning av LSS sociala insatser. Utredaren konstaterar: ”Biträde av kontaktperson är en insats med betydelse både för möjligheten att få en aktiv och meningsfull fritid och för att få medmänskliga kontakter utöver det professionella stödet som bl.a. övriga insatser i LSS ger. Vi anser därför att det är självklart att kontakter med personal inom olika former av LSS-verksamhet inte kan svara mot det behov som en kontaktperson är avsett att ge stöd för.”[38]

Socialstyrelsen skriver i Lägesrapport 2024:

”I allt större utsträckning tycks boendekommun, snarare än lagens intentioner, avgöra vilket stöd enskilda kan få. Utmaningarna förstärks av kommunala svårigheter att fullt ut tillgodose behoven hos personer med funktionsnedsättning och den utveckling av insatser som åskådliggörs av Socialstyrelsens officiella statistik. (…) Den bekymmersamma bilden stärks av att flera av de insatser som minskar många gånger är en förutsättning för delaktighet i samhällslivet, såsom kontaktperson, ledsagarservice och personlig assistans enligt LSS.”[39]

38 Statens offentliga utredningar. Översyn av insatser enligt LSS. SOU 2018:88
39 Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Rapport 2024.

2.3.3 Tillgång till gemensamhetsutrymmet

Vi har jämfört hur stödet till aktiviteter ser ut utifrån utförare, boendeform och antal boende.

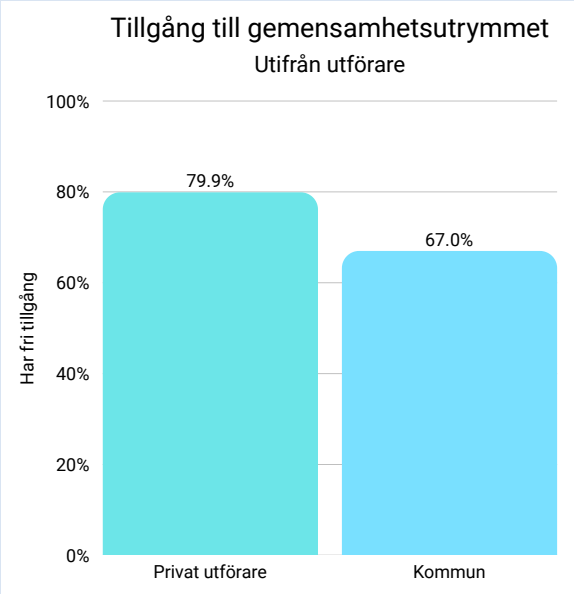

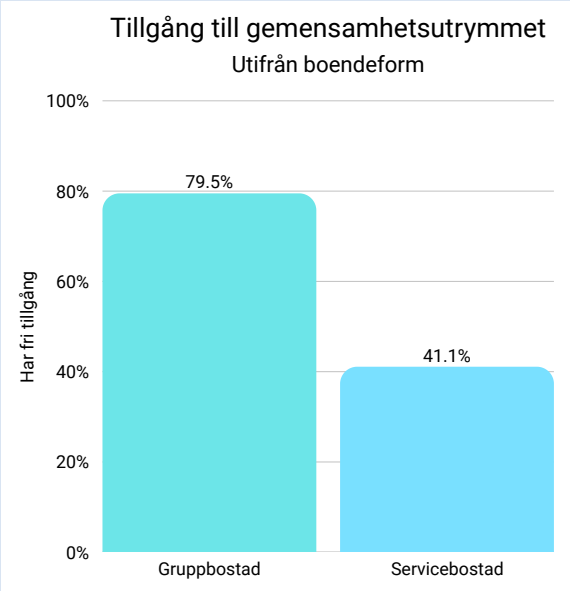

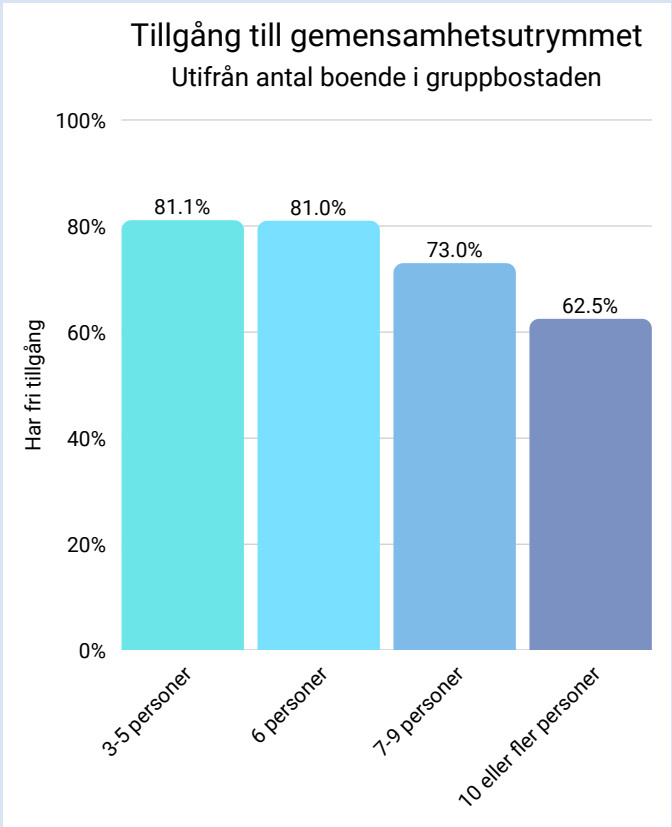

2.3.4 Myndighetsrapporter och forskning om social gemenskap

Tillgång till gemensamhetsutrymmen är en mycket viktig komponent i LSS-insatsen bostad med särskild service. Det gäller både gruppbostäder och servicebostäder. Detta framgår tydligt på Socialstyrelsens webbplats Kunskapsguiden.se om boendealternativ för vuxna enligt LSS[40] samt i myndighetens handbok om bostad med särskild service.[41]

Socialstyrelsen betonar att syftet med gemensamhetsutrymmen är att fungera som den samlande punkten för de boende, där man kan umgås med varandra och delta i aktiviteter utifrån önskemål och intressen. Lokalerna ska vara dimensionerade så att alla som bor i gruppbostaden kan delta samtidigt i olika aktiviteter. Gemensamhetsutrymmena ska vara tillgängliga utifrån de boendes önskemål.

I tillsynsrapporten ”Att inte få rätten att leva som andra”[42] redovisar Inspektionen för vård och omsorg (IVO,) att personal i var femte gruppbostad nekade boende tillgång till hela eller delar av de gemensamma utrymmena under vissa delar av dygnet. Begränsningar i tillgång till gemensamhetsutrymmen, tillsammans med flera andra parametrar som IVO undersökte i 90 gruppbostäder, gjorde att myndigheten drog slutsatsen att alla boende inte får rätt att leva som andra. Enligt IVO beror det i många fall på att kommuner och privata aktörer inte har säkerställt tillräcklig kompetens hos ledning och personal, och att ledningen inte tagit sitt fulla ansvar för verksamhetens kvalitet.

Att lära känna andra människor och bygga upp meningsfulla relationer kan ta längre tid för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Det är utgångspunkten för Karl Grünewalds ”lilla gruppens princip”. Grünewald var barnpsykiatriker, professor och verksam vid Socialstyrelsen 1961–1986 som överinspektör, medicinalråd och chef för byrån för handikappfrågor. Hans banbrytande princip är även utgångspunkten för Socialstyrelsens rekommendation om 3–5 lägenheter i en gruppbostad.[43]

Den lilla gruppens princip[44] innebär att antalet personer i en gruppbostad inte ska

40 Socialstyrelsen. Boendealternativ för vuxna enligt LSS, kunskapguiden.se. Hämtad 250830.
41 Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handbok, 2018.
42 Inspektionen för vård och omsorg. Att inte få rätten att leva som andra Redovisning av den nationella tillsynen av gruppbostäder för vuxna enligt LSS. Rapport, 2023.
43 Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handbok, 2018.
44 Ann Bakk, Karl Grünewald. Omsorgsboken. 2004

vara fler än 3–5 personer. Detta för att de boende ska kunna utveckla meningsfulla relationer med personer i sin omgivning. Att gruppen är liten är alltså en förutsättning för att personer med IF och autism som bor i en gruppbostad ska kunna bemötas som individer med egna viljor, känslor och behov. För de boende själva, handlar det om att känna tillhörighet, ha förutsättningar att bygga vänskapsrelationer och få möjlighet att påverka och ha inflytande över sin hemmiljö. En liten grupp gynnar även kommunikation och social samvaro.

Socialstyrelsen betonar att det är viktigt att gruppen som delar gemensamhetsutrymmen inte är för stor.[45]

2.3.5 Fritextsvar om stöd till aktiviteter och social gemenskap i FUB:s enkät

Många som besvarade enkäten lyfte i fritextsvar avsaknaden av fritidsaktiviteter och social stimulans för den närstående. Som orsak nämndes brist på personal, hög personalomsättning, brist på kompetens, avsaknad av individperspektiv och stängda gemensamma utrymmen. Många upplevde att LSS-bostaden främst fungerade som en förvaringsplats utan möjlighet till planerade, egna aktiviteter eller spontana, gemensamma aktiviteter. Bilden komplicerades ytterligare när personal saknade kunskap om intellektuell funktionsnedsättning och hur man kan motivera till olika aktiviteter.

Utöver att det är svårt att få stöd för individuella aktiviteter utanför boendet, skriver många anhöriga och ställföreträdare att det även är brist på gemensamma aktiviteter och begränsad tillgång till gemensamhetsutrymmen vilket leder till ensamhet och social isolering, särskilt under helger och längre ledigheter:

> *Dåligt med aktiviteter, brukaren blir ofta sittande i sin lägenhet. Får max komma ut en gång i veckan och handla. Aktiviteter utöver det existerar knappt.*

"Begränsade möjligheter till egna aktiviteter utanför boendet samtidigt som ansökan om kontaktperson avslagits!"

45 Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handbok, 2018.

"Ingen gemensam tid i gemensamhetsutrymmet. Mycket få aktiviteter, både enskilt och i grupp. Social gemenskap saknas. Personalen behöver mer kunskap om funktionsnedsättning och bemötande samt deras roll som ett vuxenstöd."

"Personal har sällan tid att följa min son till aktiviteter eller ens promenad."

"Dåliga scheman och personal som inte hinner/kan följa med. Min huvudman blir därför väldigt ofta sittande hemma utan möjlighet att komma ut."

"Finns ingen tv i gemensamhetsutrymmet vilket är synd. Det är roligt att se tex Melodifestivalen tillsammans och liknande. Det lagas inga gemensamma måltider eller förekommer några gemensamma aktiviteter."

> *Jag har bett dem åka till simhallen en gång i veckan men inget har hänt på 1 år. … det finns inte utrymme för spontanitet, de måste planera för aktivitet minst 6 veckor innan, vansinne. Detta kallar jag inte att leva som andra.*

FUB:s slutsatser och förslag om aktiviteter och social gemenskap

Fritextsvaren i enkäten vittnar om ensamhet och social isolering, trots att det handlar om personer som bor i en LSS-bostad, där det ska finnas stöd som ska motverka detta och trots att det finns andra LSS-insatser som skulle kunna beviljas för att minska ensamheten. Enkätsvaren bekräftar Folkhälsomyndighetens kartläggning[46], som visar att det finns en hög förekomst av ensamhet bland vuxna med intellektuell funktionsnedsättning.

Enkätresultaten visar att en av de centrala komponenterna i insatsen LSS-bostad, det vill säga stöd till egna aktiviteter, helt saknas för över 40 procent av de svarandes närstående/huvudmän. Enkätens resultat bekräftar därmed den bild våra medlemmar har förmedlat under ett flertal år: personalens stöd till den enskilde för egna aktiviteter är ett minne blott för tusentals människor som bor i en LSS-bostad.

Konsekvensen blir en tillvaro präglad av social isolering och ofrivillig ensamhet.
I ett försök att förbättra sin situation, vänder sig många till kommunen och ansöker om LSS-insatserna kontaktperson och/eller ledsagning, bara för att få ett avslag med motiveringen att man har en boendeinsats och därmed tillgång till egna aktiviteter och social gemenskap. Denna schablonartade motivering, utan hänsyn till den enskildes faktiska levnadssituation, saknar stöd i lagen och strider mot ett prejudikat från Högsta förvaltningsdomstolen.[47]

I avsnitt 2.3.2 (ovan) finns en längre diskussion om faktorer som ligger bakom detta misslyckande, faktorer som blir väldigt synliga i fritextsvaren. De anhörigas och ställföreträdarnas frustration, ibland förtvivlan, är påtaglig och berättigad när deras vuxna barn/syskon/huvudman har en verklighet i bostaden, som har väldigt lite gemensamt med Socialstyrelsens beskrivning av vad som ska kännetecknа samtliga LSS-insatser; anpassning till personens individuella behov och bidra till att personen får goda levnadsvillkor. Verksamheten ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet, med målet att den boende får möjlighet att leva som andra.

46 Folkhälsomyndigheten. Ensamhet – förekomst, konsekvenser och åtgärder. Rapport, 2024.
47 Se RÅ 1995 ref. 47

Att så många kommuner systematiskt och medvetet gör betydande avsteg från vad som krävs i LSS-lagen gällande innehållet i boendeinsatsen, stärker FUB:s krav på att bindande föreskrifter ska ersätta Socialstyrelsens allmänna råd om bostad med särskild service för vuxna.

Enkätresultaten visar vidare att storlek uppenbart har betydelse. FUB har hissat många varningsflaggor under de senaste åren gällande hur den enskilde drabbas på så många olika sätt, när LSS-bostäder blir allt större. Enkätsvaren visar tydligt att den redan anmärkningsvärt låga andel personer som får stöd till egna aktiviteter och social gemenskap i sin LSS-bostad blir allt lägre, rent av bedrövligt låg, ju större boendet är.

Kommuner behöver inte tillstånd från IVO för att starta LSS-verksamhet och kan därför bygga gruppbostäder som har fler än 6 lägenheter, trots att Socialstyrelsens allmänna råd säger 3–5 lägenheter och praxis 6 lägenheter. FUB känner till flera exempel på kommuner som bygger gruppbostäder i våningar på varandra och samutnyttjar personalen, men kallar det för olika gruppbostäder för att ge sken av att man följer Socialstyrelsens allmänna råd. En annan variant är när kommunen grupperar tre fristående gruppbostäder runt en gemensam gård, med entréer åt olika håll så att det blir olika gatuadress. Men rent organisatoriskt drivs de som en gruppbostad, modell XXL. Resultatet blir institutionsliknande, där det saknas förutsättningar för de boende att få stöd till egna aktiviteter, att bli sedd som en individ av en alltför stor och omväxlande personalgrupp, att knyta relationer med grannarna och ha glädje av gemensamhetsutrymmet på det sätt som det var tänkt.

Sedan flera år tillbaka har FUB lyft kravet att kommunerna, i likhet med privata utförare, måste ansöka om tillstånd hos IVO innan de öppnar en LSS-bostad. Enkätsvaren bekräftar ytterligare varför det är helt nödvändigt att kommunerna behöver gå igenom samma ansökningsprocess hos IVO som privata utförare, för att kunna driva LSS-verksamhet utifrån samma kvalitetskrav. Svaren i FUB:s enkät visar att privata utförare lyckas betydligt bättre (men inte heller bra!) än LSS-bostäder i kommunal regi, när det gäller att tillhandahålla önskat stöd till aktiviteter. Detta indikerar att det kan finnas högre bemanning och lägre personalomsättning jämfört med de kommunala verksamheterna.

Som framgår av enkätsvaren, saknar en femtedel av personerna som bor i en gruppbostad fri tillgång till gemensamhetslokaler, trots att möjlighet att umgås tillsammans med grannarna är centralt för att kunna bygga upp en fin gemenskap. När det gäller de som bor i servicebostäder är det inte ens hälften som har fri tillgång till gemensamhetsutrymmet. Till viss del kan förklaringen vara att personer som bor i servicebostad har ett mindre behov av praktiskt stöd i vardagen, men det sociala stödbehovet kan vara minst lika stort som för personer som bor i gruppbostad. Det är därför mycket illa när nästan 60 procent saknar möjlighet att komma till en gemensamhetslokal när man önskar.

Enkätsvaren visar att personer som bor i gruppbostäder som storleksmässigt långt överskrider Socialstyrelsens rekommendationer, är samma personer som har minst tillgång till gemensamhetslokaler. Två fel skapar med andra ord ett tredje misslyckande, det vill säga de som skulle behöva de bästa förutsättningarna för att kunna bygga relationer och skapa en samvaro med grannarna ges minst möjlighet att faktiskt göra det.

Många personer med intellektuell funktionsnedsättning har svårt att initiera och behålla kontakter. Därför är tillgång till ett gemensamhetsutrymme en mycket viktig del av insatsen, för att underlätta social gemenskap.

Enkätsvaren visar också att fri tillgång till gemensamhetslokaler erbjuds i större utsträckning av privata utförare jämfört med kommunala utförare. Ett resultat som ligger i linje med svaren inom de flesta områden som enkäten undersökte. Utifrån detta perspektiv är det återigen relevant att lyfta kravet på ett godkännande av IVO för *både* kommunala och privata aktörer som vill driva verksamheter inom LSS.

FUB föreslår att:

- **Tillståndsplikt införs även för kommuner som vill driva LSS-verksamhet.**
- **Socialstyrelsens rekommendationer om antal boende i en gruppbostad omarbetas till föreskrifter.**
- **Socialstyrelsen tar fram föreskrifter om bemanning i bostäder enligt LSS.**
- **Rätten att ha tillgång till gemensamhetsutrymmen förtydligas och förstärks.**
- **Kommunerna ska frikostigt bevilja LSS-insatserna kontaktperson och ledsagarservice, för att motverka ofrivillig ensamhet och möjliggöra deltagande i fritidsaktiviteter och i kulturlivet. Dessa insatser ska vara ett viktigt komplement till insatsen bostad med särskild service för vuxna.**

3. SJÄLVBESTÄMMANDE, TVÅNG OCH ÖVERVAKNING

Sammanfattning

Enkätresultaten visar att otillåtna tvångs-och begränsningsåtgärder förekommer i oroväckande hög grad med tanke på att LSS inte innehåller några bestämmelser som tillåter användning av tvångs- och begränsningsåtgärder. Av resultaten framgår också att inhämtning av informerat samtycke vid användande av digital teknik i övervakande syfte ofta saknas.

Fakta -Självbestämmande, tvång och övervakning

Verksamhet enligt LSS ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Detta framgår av 6 § LSS.

Alla personer är enligt grundlagen skyddade mot frihetsberövande och påtvingade kroppsliga ingrepp från det allmänna (2 kap. 6 och 8 §§ regeringsformen). Detta skydd får endast inskränkas med stöd av lag. Vård och omsorg enligt LSS bygger på frivillighet och innehåller inga regler som tillåter personal att utföra tvångs- och begränsningsåtgärder mot den boendes vilja.

Av 2 kap. 6 § andra stycket RF framgår att var och en gentemot det allmänna är skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden.

Välfärdsteknik på lika villkor (SOU 2025:39), som lägger fram förslag där det inte krävs samtycke vid användning av integritetskänslig digital teknik som innebär monitorering, positionering och sensorering för personer som har bedömts ha nedsatt beslutsförmåga.
Läs mer om utredningen på s. 61.

3.1 Användning av tvångs- och begränsningsåtgärder

Vi har jämfört hur tvångs- och begränsningsåtgärder används utifrån boendeform, antal boende i gruppbostaden och utförare. Frågorna gäller tvångs- och begränsningsåtgärder som den boende inte har samtyckt till.

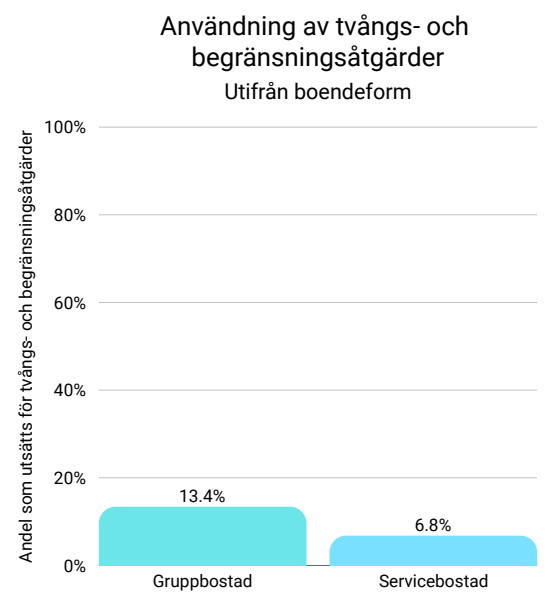

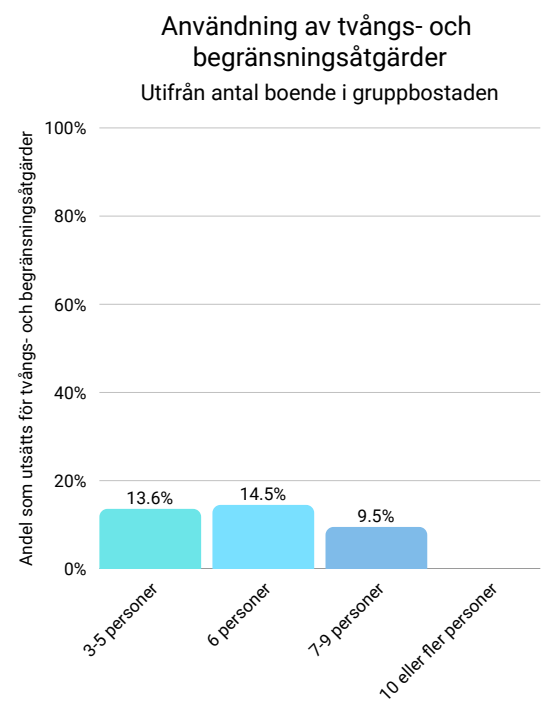

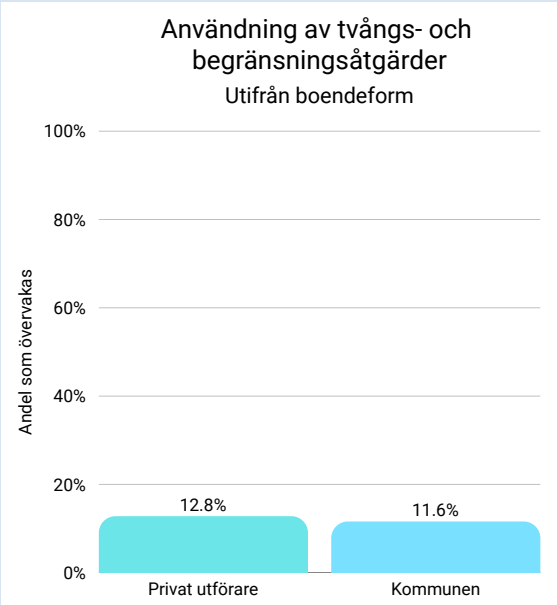

3.2 Användning av digital teknik i övervakande syfte

Vi har jämfört hur digital teknik i övervakande syfte används utifrån boendeform, antal boende i gruppbostaden och utförare.

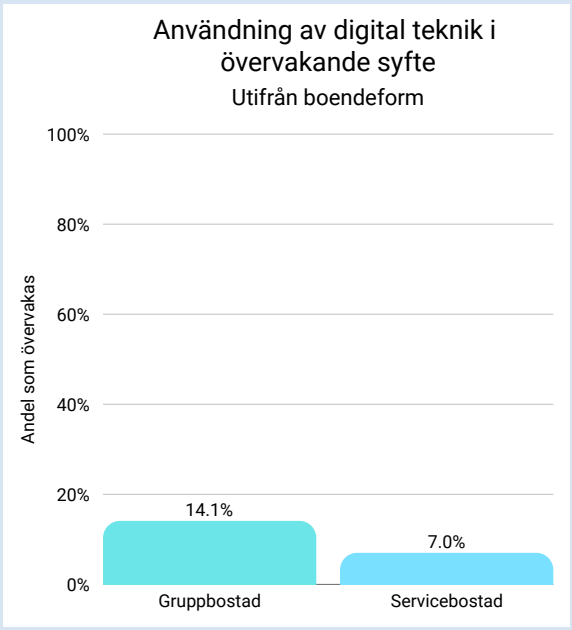

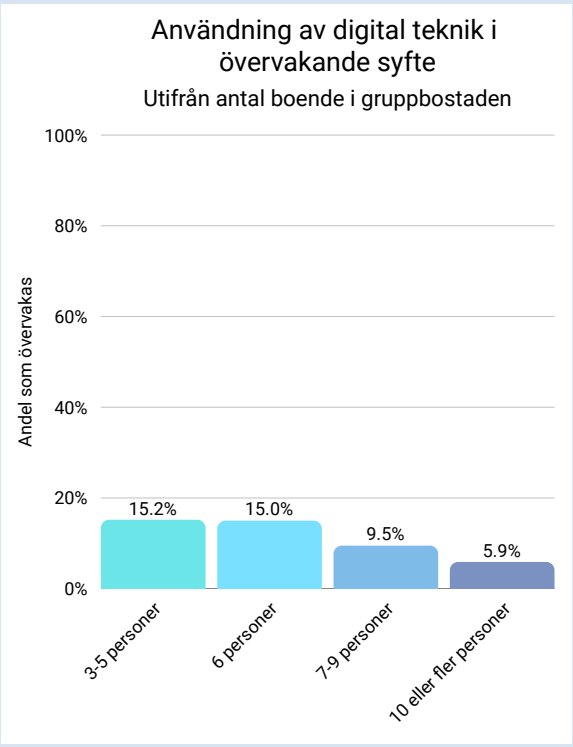

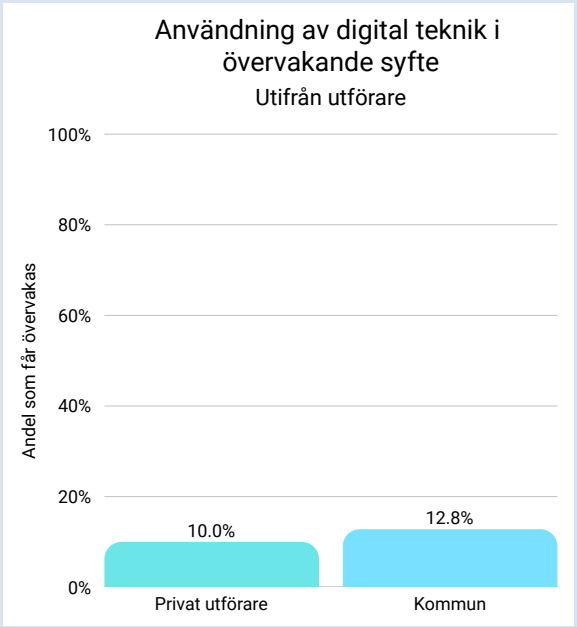

En fråga i enkäten handlade om den närstående hade gett ett informerat samtycke till att det användes digital teknik i övervakande syfte i LSS-bostaden. (Med informerat samtycke menar vi att personen med IF har fått informationen på ett tillgängligt sätt om vad tekniken innebär samt att personen fått möjlighet att säga nej).

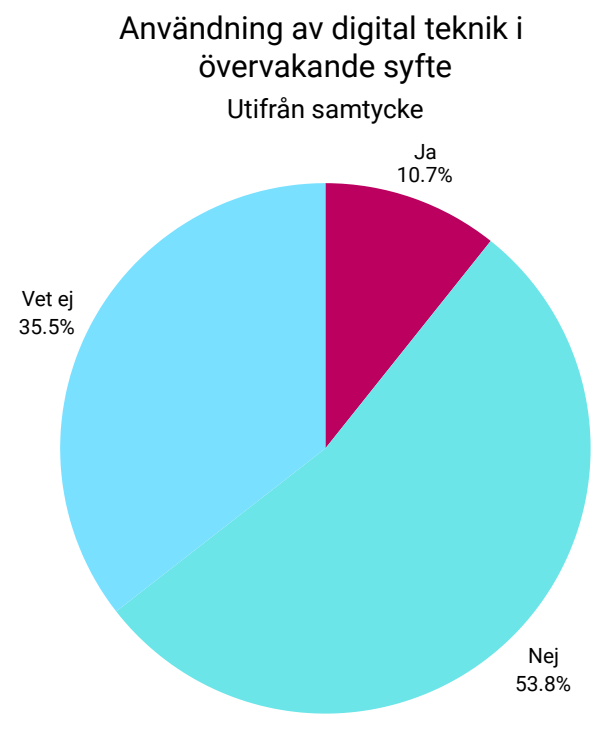

3.3 Användning av både övervakande teknik och tvångs- och begränsningsåtgärder

(Frågan om tvångs- och begränsningsåtgärder avsåg begränsande åtgärder som personen med IF inte hade samtyckt till).

16,8 % av de svarande uppgav att det förekom både övervakande teknik och tvångs- och begränsningsåtgärder

75,9 % av dem som svarade att övervakande teknik används angav att det inte förekom tvångs- och begränsningsåtgärder

7,3 % av dem som svarade att övervakande teknik används angav att de inte visste om det förekom tvångs- och begränsningsåtgärder

3.4 Myndighetsrapporter om självbestämmande, tvång och övervakning

Inspektionen för vård och omsorg, IVO, har granskat användandet av tvångs- och begränsningsåtgärder. Resultatet redovisades i rapporten Att inte få rätten att leva som andra[48], som visar att det förekom brister i 80 av 90 granskade gruppbostäder. IVO beskriver att i fyra av tio boenden (41 procent), uppfylldes inte de boendes rätt till stöd utifrån behov. Det saknades många gånger giltigt samtycke från den enskilde och verksamheterna säkerställde inte att lämnat samtycke dokumenterades. Det förekom också att begränsningsåtgärder tillämpades generellt för alla boende, i stället för efter individuella behovsbedömningar, och utan att verksamheterna först hade prövat mindre ingripande åtgärder. I två tredjedelar (64 procent) av verksamheterna användes otillåtna tvångs- och begränsningsåtgärder. Åtgärderna innebar i flera fall påtvingat kroppsligt ingrepp, övervakning och avlyssning av boende samt begränsningar i rörelsefrihet – i förlängningen frihetsberövanden. Det förekom att boende medicinerades utan sin vetskap, övervakades på olika sätt, blev inlåsta, fasthållna och förhindrades att lämna sina lägenheter. IVO konstaterade att brister i ledning och otillräcklig kompetens medverkade till att begränsningarna blev omotiverat stora och att de boendes rättigheter inte tillgodosågs.

Socialstyrelsen har i en rapport visat att över en tredjedel av LSS-bostäderna inte arbetar med någon metod eller något arbetssätt för att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder.[49] Samtidigt framgår det att bara hälften av de verksamhetsansvariga kunde rekrytera tillsvidareanställd personal med, vad de bedömde som, rätt kompetens utifrån de behov som fanns. När det gällde visstidsanställda var andelen lägre, endast 20 procent svarade att de kunde rekrytera personal med rätt kompetens.

48 Inspektionen för vård och omsorg, Att inte få rätten att leva som andra. Rapport, 2023.
49 Socialstyrelsen. Kompetens i LSS-boenden. Rapport, 2021.

3.5 Fritextsvar om självbestämmande, tvång och övervakning i FUB:s enkät

I alla sammanhang där man diskuterar LSS-boendeinsatser är det viktigt att påminna sig om att det handlar om en insats som den enskilde har under hela sitt vuxna liv. Ur detta perspektiv är fritextsvaren i enkäten som berör självbestämmande, tvångs- och begränsningsåtgärder samt övervakning, stundtals plågsam läsning. Det handlar om att berövas möjligt att göra något så fundamentalt viktigt i de flestas liv som att äta en måltid tillsammans med andra, att leva i sin egen bostad utan att kunna låsa dörren, att blir utsatt för kameraövervakning dygnet runt utan samtycke, att inte veta från en dag till en annan om du kommer att känna igen personalen som kommer in i ditt hem eller om de överhuvudtaget kan kommunicera med dig på ett sätt som du förstår:

Vi har nu köpt in egen kontaktperson från en privat firma, vilket känns helt fel. Det egna utrymmet till självbestämmande har avsevärt minskats.

> *Alla förmågor tas ifrån dem och de blir bara sittandes eller liggandes och till slut är det slut p.g.a. att personal förlitat sig på självbestämmanderätten! Detta ord som har fördärvat så mkt inom omsorgen.*

Institutionell prägel. Dåligt inflytande och självbestämmande.

Min bror har ej fått låsa sin dörr trots att andra boende gått in till honom och tagit saker. Lett till otrygghet. Han har ej fått ha någon mat eller dricka i sin lägenhet.

Dåligt med rutiner som inte följs upp o genomförs av personalen. Får inte välja att äta sin måltid med grannar, är hänvisade att äta i sina lägenheter.

(…) kommunen mer och mer börjar i detalj börjat fatta beslut som om hur personerna i boendena ska organisera sina liv med motivet att de ska bli "självständiga". Valet av vad man behöver ha hjälp med blir inte längre den enskildes utan något som kommunen bestämmer.

“Har funnits begränsningar förut, tex timer på TV, ej fått gå ut själv. Detta togs bort efter anmälan till IVO. Ej funnits personal som kunnat göra saker med min bror förut när han ville och orkade. Nu för sent.”

“Min närstående har inte förmåga att ge samtycke men vi har fått göra det.”

“Vår dotter har DS, har inget tal- eller skriftspråk. Vi hade önskat att det fanns övervakning på natten eftersom personalen har sovande jour, vi vet inte riktigt vad hon gör på natten och hur bra sömn hon får.”

> *Han har nyligen tvingats flytta från ett annat boende i kommunal regi p.g.a. att kameraövervakning dygnet runt installerades. Dessutom inlåsning. Ledningen anmälde sig själva till IMY till slut. Jag anser att läget är akut. Något radikalt måste göras för att förbättra situationen för våra allra mest utsatta.*

FUB:s slutsatser och förslag om självbestämmande, tvång och övervakning

Det är få begrepp inom LSS som är så missförstådda, feltolkade och svåra att realisera i vardagen, som begreppet ”självbestämmande”. En fråga som kan ställas är: När bidrar ”omsorgsmakten”[50] till den enskildes rätt till självbestämmande och när blir samma makt i stället ett konstant hinder för den högsta möjliga grad av självbestämmande för personer som har en boendeinsats enligt LSS?

Frågan är i all högsta grad aktuell när IVO redovisar en skrämmande hög förekomst av tvångs-och begränsningsåtgärder,[51] samtidigt som användningen av digital teknik förväntas öka alltmer.[52] Digital teknik beskrivs oftast som en väg till ökad självständighet och trygghet. FUB anser dock att det finns en betydande risk att den enskildes rättigheter enligt LSS får stå tillbaka, när integritetskänslig digital teknik införs (utan samtycke) på grund av krav på ökad effektivitet, vilket alltför ofta är liktydigt med personalnedskärningar. Enkätens resultat indikerar att inhämtning av informerat samtycke i hög grad nonchaleras, till och med när det handlar om digital teknik i övervakningssyfte. Under våren 2025 presenterades resultatet av den statliga utredningen *Digital teknik på lika villkor*[53]. Om vissa av utredningens förslag blir verklighet ska det bli möjligt att använda integritetskänslig teknik utan samtycke för monitorering (t.ex. att en kamera spelar in vad en person gör), positionering (t.ex. att GPS-funktioner talar om var en person befinner sig) och sensorering (t.ex. att sensorer registrerar hur en person rör sig), när det handlar om personer med så kallad nedsatt beslutsförmåga. Detta är Riksförbundet FUB starkt kritiskt till.

Enkätresultaten visar att otillåtna tvångs-och begränsningsåtgärder förekommer i oroväckande hög grad. Trots att detta inte får förekomma är det alltså många personer som bor i en LSS-bostad, där man saknar en metod eller arbetssätt för att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder, samtidigt som personalen som de boende möter saknar rätt kompetens utifrån de behov som finns. Enkätresultaten

50 Lottie Giertz. Erkännande, makt och möten, En studie av inflytande och självbestämmande med LSS. Akademisk avhandling, Linnéuniversitetet, 2012.
51 Inspektionen för vård och omsorg. Att inte få rätten att leva som andra, Rapport, 2023.
52 https://www.regeringen.se/contentassets/4200e6d6b5074bb6856ff8972585a9a4/sou_2025_39_pdf-a_webb.pdf
53 Statens offentliga utredningar. Digital teknik på lika villkor - en reglering för socialtjänsten och verksamhet enligt LSS. SOU, 2025:39.

visar att denna kombination av bristande kompetens och obefintliga förebyggande arbetsmetoder förekommer i åtskilliga LSS-bostäder.

Det är med digital teknik/välfärdsteknik som med all teknik; det är tillämpningen som avgör om den är till gagn för den enskilde eller inte. Och då måste utgångspunkten för användningen av digital teknik vara personens egna önskemål och behov. Vi ser många positiva exempel där användning av digital teknik berikar vardagen för personer med IF. Men framöver kommer allt fler LSS-verksamheter stå inför ett vägval gällande användning av integritetskänslig digital teknik. Och då måste LSS-lagens centrala begrepp och funktionsrättskonventionens fastställda rättigheter vara vägledande, det vill säga goda levnadsvillkor, delaktighet, självbestämmande och rätten att leva som andra.

Tyvärr visar enkätsvaren att FUB:s farhågor kring användningen av integritetskänslig digital teknik utan samtycke redan har besannats för många personer som bor i en LSS-bostad. Över hälften av de anhöriga och ställföreträdarna i FUB:s enkät, svarade att deras närstående/huvudman aldrig hade gett något samtycke till övervakningstekniken som användes i deras hem, vilket är ett krav enligt nuvarande lagstiftning. Men siffran kan vara ännu högre då över en tredjedel av dem som svarade inte visste om ett informerat samtycke hade lämnats av deras närstående/huvudman.

Som vi har tagit upp ovan, kan förslagen i utredningen ”Digital teknik på lika villkor”, som överlämnades i april 2025 till äldre- och socialförsäkringsministern, innebära ett hårt slag mot rätten till självbestämmande för många personer med IF som bor i en LSS-bostad. Utredningens förslag är att personer som bedöms ha en nedsatt beslutsförmåga ska kunna bli föremål för användning av integritetskänslig digital teknik, *utan* att ha gett samtycke till den. Vidare föreslås att inget särskilt kompetenskrav ska ställas på dem som ska göra bedömningen om nedsatt beslutsförmåga föreligger hos en person. Bedömningen ska inte heller gå att överklaga.

Beslutsfattare beskriver ofta digital teknik i mycket onyanserat ordalag: ”Mer digital teknik till fler kan ge möjlighet till en ökad frihet och en ökad trygghet”.[54]

54 Aftonbladet. Samtyckeskrav föreslås för känslig teknik i LSS. Artikel, publicerad 2025-04-08.

Men när en kamera ersätter nattpersonal (utan den enskildes samtycke) eller GPS-teknik används (som den boende aldrig har sagt ja till) för att ersätta personalens sällskap på promenaden, då handlar det knappast om ökad frihet och trygghet. Om digital teknik ska kunna ges på ”lika villkor”, kan man inte undanta en hel grupp från samtyckeskravet som gäller för alla andra.

Det är helt nödvändigt att stanna upp och ställa frågan: Hur ser vardagen egentligen ut för en person som, i sin egen bostad, är utsatt för otillåtna tvångs- och begränsningsåtgärder och dessutom föremål för digital övervakning (där risken är stor att samtycke inte har lämnats)? Steget till en renodlad institutionstillvaro verkar mycket kort. Förekomsten av tvångs- och begränsningsåtgärder och användandet av integritetskänslig digital teknik, tillsammans med övriga redovisade enkätresultat, visar att behovet av tvingande föreskrifter gällande LSS-bostäder är akut.

FUB föreslår att:

- **En särskild LSS-inspektion införs.**

- **Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning (SOSFS 2014:2) omarbetas till föreskrifter.**

- **Socialstyrelsen tar fram ett kunskapsstöd om innebörden av principen självbestämmande enligt LSS och hur personal kan ge stöd till självbestämmande.**

- **Socialstyrelsen får i uppdrag att ta fram ett metodstöd för att personalen ska kunna stödja personer med nedsatt beslutsförmåga att uttrycka sin inställning till personuppgiftsbehandling. Detta föreslås även av utredningen Digital teknik på lika villkor SOU 2025:39.**

- **Socialstyrelsen får i uppdrag att ta fram en vägledning för om och när digital användning ska användas i utförandet av LSS-insatser.**

4. HANDLÄGGNING OCH BESLUT

Sammanfattning

Enkätsvaren visar att knappt 1 av 10 har tidsbegränsade beslut. Det är en oroväckande hög siffra med tanke på LSS krav på kontinuitet samt konsekvenserna som kortsiktiga beslut kan få för de boende. Andelen avslagsbeslut är lägre, 3,8 procent. Av dessa har dock förvaltningsrätten ändrat 23,3 procent av de överklagande ärendena till den enskildes fördel så att denne har beviljats LSS-bostad. Generellt har unga personer både en större andel tidsbegränsade beslut och har fått avslag på sina ansökningar i större utsträckning än äldre.

Fakta - Handläggning och beslut om LSS-bostäder

Enligt LSS ska den enskilde i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges och insatserna ska vara varaktiga (6 och 7 § LSS).

Insatsen bostad med särskild service innefattar både gruppbostad, servicebostad och annan särskilt anpassad bostad. Det är kommunen som vid behovsbedömning i samband med ansökan om bostad med särskild service bestämmer hur beslutet ska verkställas.

I Högsta förvaltningsdomstolens dom HFD 2011 ref 48 har det fastslagits att en kommun har rätt att planera verksamheten och att domstolen inte kan begränsa kommunens möjligheter att utforma en insats på lämpligt sätt. Det är dock möjligt att överklaga ett verkställighetsbeslut med motiveringen att det boende man hänvisats till inte uppfyller kraven på goda levnadsvillkor. Domstolen kan upphäva ett beslut om ett visst boende, men kan inte besluta om ett nytt specifikt boende, se HFD 2012 ref 59.

Av 16 c § LSS framgår att om det finns särskilda skäl får en kommun verkställa ett beslut om LSS-bostad i en annan kommun.

4.1 Avslag på ansökan

Av enkätsvaren framgår att 3,8 procent har fått avslag på sin ansökan om LSS-bostad. Av dem som har fått avslag har 69,8 procent överklagat beslutet till domstol. I överklagandeprocessen har förvaltningsrätten i 23,3 procent av ärendena beviljat den närstående/huvudmannen LSS-bostad. I 16,7 procent av de överklagade ärendena ändrade kommunen sitt beslut och beviljade bostad innan domstolen prövade ärendet.

När vi samkörde frågan om avslag med ålder får vi följande resultat:

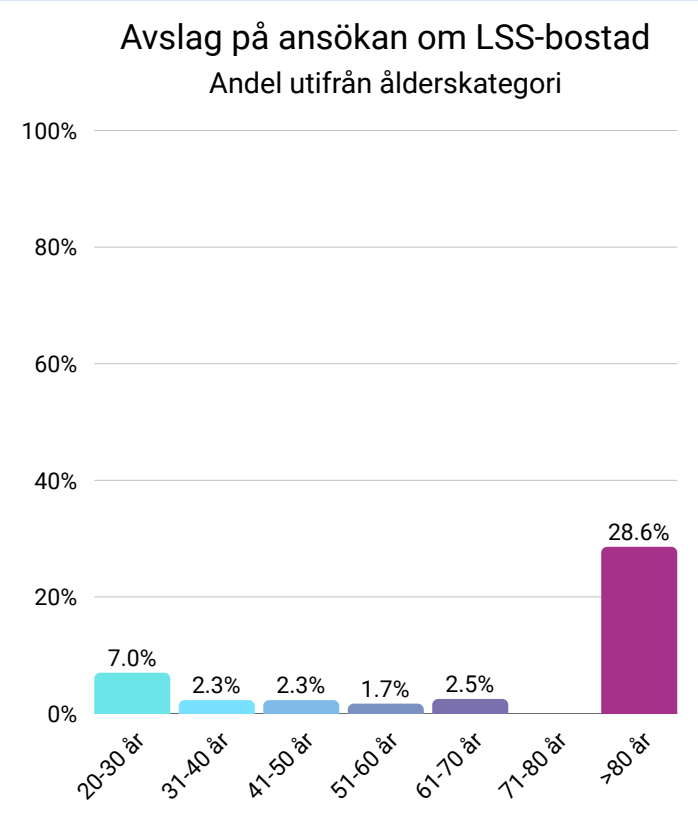

4.2 Tidsbegränsade beslut

Av enkätsvaren framgår att knappt 1 av 10 (9,2 procent) har tidsbegränsade beslut. 4,9 procent har beslut som omprövas efter 1-2 år.

Vid en samkörning av frågan om tidsbegränsade beslut framgår att antalet är betydligt högre bland de yngre:

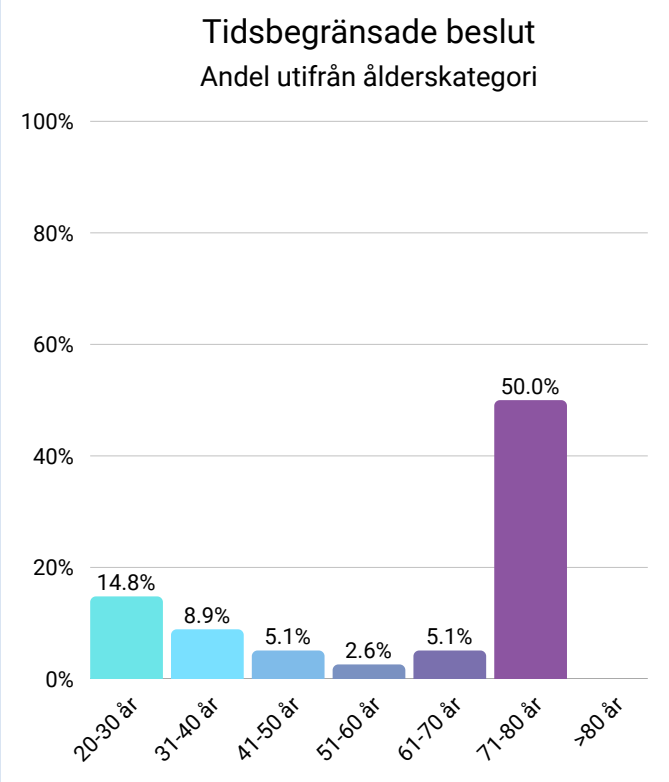

Flera fritextsvar beskriver att tidsbegränsade beslut innebär stor oro och osäkerhet för den boende och dess anhöriga.

4.3 Ändring av verkställighet och tvångsflytt

4,2 procent av de svarande har uppgett att den närstående/huvudmannens beslut har ändrats från gruppbostad till servicebostad.

7,5 procent av de svarandes närstående/huvudman har hänvisats till en bostad i en annan kommun än den hen vill bo i.

Ett antal fritextsvar beskriver att gruppbostäder görs om till servicebostäder efter att Inspektionen för vård och omsorg, IVO, har gjort anmärkningar på antalet boende i gruppbostaden.

4.4 Myndighetsrapporter och forskning om handläggning och beslut inom LSS

Socialstyrelsen och flertalet forskare har konstaterat att det finns brister när det gäller handläggning av LSS-ärenden i kommunerna. Socialstyrelsen har bland annat beskrivit att det saknas kunskap om lagens intentioner och nationella mål för funktionshinderspolitiken.[55]

Andreas Pettersson, lektor i juridik, har beskrivit att många LSS-handläggare saknar grundläggande juridisk kompetens för att fatta rättssäkra beslut.[56]

Justitieombudsmannen, JO, har i sin ämbetsberättelse för 2024 riktat kritik mot kommunernas tillämpning av LSS.[57] JO konstaterar att LSS är en rättighetslag, men att kommunerna i ett antal granskade ärenden har begränsat den enskildes rättigheter. JO har vidare uttalat sig om förutsättningarna för en nämnd att tidsbegränsa LSS-insatser.[58] Enligt JO måste det i varje enskilt fall övervägas om det finns ett faktiskt behov av tidsbegränsning. Om nämnden anser att det finns behov av en tidsbegränsning måste beslutet tydligt motiveras, till exempel om det förväntas en förändring i behovet inom överskådlig tid. I samband med detta konstaterar JO att det sällan är befogat att tidsbegränsa insatser där behovet är varaktigt.

En studie från Marie Cederschiölds högskola[59] visar att användandet av riktlinjer ökar i kommunerna och att nästan samtliga kommuners riktlinjer på olika sätt är begränsande för de personer som har rätt till insatserna. Jämfört med tidigare år ser man dock att just antalet riktlinjer angående tidsbegränsning och boendeinsatser har minskat mellan 2006 och 2022.

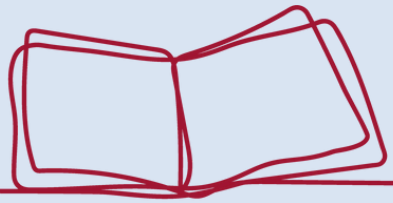

55 Socialstyrelsen. Förändringar i ledsagning över tid. Rapport, 2023.
56 Andreas Pettersson. Den svenska rätts(o)säkerheten. Webbinarium, 2024-11-13.
57 Justitieombudsmannen. Ämbetsberättelse 2024 socialtjänst. 2024/25:JO1.
58 JO dnr 4207-2000
59 Ola Segnestam Larsson, Magnus Tideman. Kommunala riktlinjer för LSS-insatser – en uppföljning, rapport 2024

4.5 Fritextsvar om handläggning och beslut

Anhöriga och ställföreträdare uppger att de upplever oro och maktlöshet när deras närstående och huvudmän inte blir beviljade LSS-bostad. En del beskriver hur ansökningsprocesser och tidsbegränsade beslut tar mycket tid och energi.

"En lång kamp under ca 10 år med avslag tog det 1,5 år från beslut till erbjudande om bostad. Var tvungen att prova boendestödjare fast det uppenbart inte skulle fungera. Kommunens utredningsarbete är jättedåligt!!! Troligen nekar de många för att det (…) saknades ca 80 boendeplatser. Boendestödjarna utförde ett dåligt uppdrag men ansåg också att vi hade rätt i att vår anhöriga behövde minst gruppbostad. En uppföljning av LSS-beslutet visade också tydligt att vår anhörige hamnat rätt utifrån behov av stöd. Nu äntligen har vår anhörige under två år haft det bra med fantastisk personal, så som han skulle haft det för länge sedan. Varför behövs denna jobbiga kamp för förståelse och rättvisa???" (Den sista delen av kommentaren finns även under personalkompetens).

"*Får inte byta från serviceboende till gruppboende för så dåligt mår han inte."*

"Flyttat 6 ggr under 18 år samt fått flytta hem omedelbart flertal ggr till föräldrarna."

"Tidsbegränsat beslut en osäkerhetsfaktor."

"Anledningen att hon fått ej tidsbegränsat avtal är att det är ca 10 år sedan. Nu är kommunen mycket mera restriktiv med bostäder."

> *Kontraktet gäller bara månadsvis, förlängs varje månad men endast 1 vecka uppsägningstid. Det är osäkert att leva så.*

4.6 Fritextsvar om tvångsflytt och omvandling av gruppbostad till servicebostad

Flertalet anhöriga och ställföreträdare beskriver att deras närstående och huvudmän på olika sätt tvingas flytta från sina bostäder. De beskriver situationer där

gruppbostäder omvandlas till servicebostäder och flyttar som beror på att kommunen stänger ner en bostad.

"Då hemkommunen inte kan ge behövligt stöd blir flytt till annan kommun inte ett val. Hemkommunen anser att insatsen LSS-bostad med särskild service innefattar både gruppbostad och servicebostad och därför kan hemkommunen placera funkisen precis som det passar dem (inte som det passar individen)."

"Gruppboendet gjordes om till serviceboende utan information pga. ett IVO påpekande om antalet brukare på boende. Är nu ett ärende i förvaltningsrätten efter en flerårig process."

"Hen har flyttat(s) senaste månaden från kommunens gruppbostad (4p, 50m2) till en LOVad (6p, 35m2) i privat regi. Kommunen tvingade flytt p.g.a. att det kommunala skulle läggas ner. Inga alternativ erbjöds. Hyran höjdes med >25%".

> *Att min HM efter att ha bott i 27 år på samma boende nu hotas med att kastas ut.*

"Gruppbostad omvandlad till servicebostad av tjänstemännen, utan beslut i Vård- och Omsorgsnämnden eller meddelande till anhöriga/god man, pga. IVO anmärkning på att antalet boende var för många för ett gruppboende. Alla brukare som bor där har beslut om gruppboende, men det blev helt plötsligt ett serviceboende!"

"Kommunen har inget konsekvenstänk när det gäller placering på grupp/servicebostad. Ta bort ordet grupp/servicebostad och benämn dom enkelt LSS-bostad. Istället för att flytta brukaren när hen blir äldre och med det förändring."

FUB:s slutsatser och förslag om handläggning och beslut

Även om en låg andel av dem som besvarat enkäten uppger att deras närstående/huvudman har fått avslag på sin ansökan, 3,8 procent, kan man konstatera att en anmärkningsvärt stor del av avslagsbesluten ändras efter överklagande. Resultaten visar att förvaltningsrätten eller kommunen har ändrat sitt beslut efter överklagande i fyra av tio ärenden.

Den konstaterade bristande juridiska kompetensen i handläggning och det ökande antalet begränsande kommunala riktlinjer innebär en stor rättsosäkerhet för den enskilde. Kunskap om LSS grundläggande principer, förarbetenas betydelse och innebörden av praxis och prejudikat måste öka. Det ska inte spela någon roll var man bor och vem som handlägger ens beslut för att man ska få sina rättigheter till en bostad med stöd tillgodosedda.

Det är oroväckande att unga får avslag i större utsträckning och att deras beslut dessutom oftare är tidsbegränsade. Det är förmodligen en följd av att det är brist på LSS-bostäder i 127 av Sveriges kommuner, enligt Boverkets bostadsmarknadsenkät 2025.[60] Kommunerna hanterar bostadsbristen genom att införa riktlinjer som begränsar rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Tidsbegränsade beslut ger dessutom kommunen större frihet, exempelvis att senare kunna hänvisa personen till en ny bostad med mindre stöd.

Tidsbegränsade beslut motiveras ibland med att det innebär en möjlighet för den boende att göra bostadskarriär inom LSS. Resonemanget är då att rätt stöd i gruppbostaden ska ge ökad självständighet, som möjliggör att personen kan flytta vidare till en servicebostad med mindre stöd och i slutändan kunna bo i en egen lägenhet med boendestöd, enligt Socialtjänstlagen, SoL. Det låter bra i teorin och är dessutom kostnadsbesparande för kommunen eftersom det är dyrare att driva en gruppbostad än en servicebostad. Problemet med det här resonemanget är att en persons stödbehov i många fall inte ändras i grunden, däremot har personens självständighet ökat just på grund av att hen har fått relevant stöd. Minskat stöd, i kombination med en flytt och ny personal, kan leda till minskad självständighet och att

60 Boverket. Bostadsmarknadsenkäten 2025. Rapport (hämtad 2025-09-11).

lagens krav på goda levnadsvillkor inte uppfylls. Det finns dessutom ingenting i ett tillsvidare beslut som hindrar att en boende själv kan ansöka om att flytta från gruppbostad till servicebostad, om personen tycker att den boendeformen bättre uppfyller hens behov av stöd.

Självbestämmande och inflytande över insatsen är grundläggande principer i LSS. Trots detta förekommer olika former av tvångsflytt, som kan ha stora negativa konsekvenser för den enskildes självbestämmande, trygghet och relationer. Det handlar om hemtagning, verkställighet i annan kommun och att befintliga bostäder läggs ner.

4,2 procent av de svarande uppgav att den närståendes/huvudmannens beslut hade ändrats från gruppbostad till servicebostad. 7,5 procent angav att beslutet om LSS-bostad hade verkställts i en annan kommun än den som hen ville bo i. Det kan låta som låga siffror, men vi vill belysa förekomsten av fenomen som kan få stora konsekvenser för den enskildes självbestämmande och trygghet.

Av 6 § LSS framgår att den enskilde i största möjliga utsträckning ska ges inflytande och medbestämmande över insatserna. Denna rättighet förstärks i artikel 19 i funktionsrättskonventionen, som anger att personer med funktionsnedsättning ska ha rätt att välja hur man vill bo, var man vill bo och med vem. Enligt nu gällande praxis är det inte möjligt för en enskild att ansöka om en viss boendeform. För att den enskilde ska få inflytande över boendeformen behöver de tre befintliga boendeformerna delas upp i tre insatser.

FUB föreslår att:

- **Rätt till rättshjälp införs i LSS för att ge enskilda stöd att driva rättsprocesser.**
- **Insatsen bostad med särskild service för vuxna delas upp i tre separata insatser; servicebostad, gruppbostad och annan särskilt anpassad bostad.**
- **Kontinuitetsprincipen förtydligas i Socialstyrelsens föreskrifter.**
- **Socialstyrelsen tar fram ett kunskapsstöd för handläggning enligt LSS.**

5. GRUPPBOSTADEN: FRÅN INSTITUTION TILL FUNKTIONSRÄTTSKONVENTION

En LSS-bostad är en persons hem. Det är en insats som en person ansöker om och som ska utformas utifrån dennes individuella behov och önskemål. Rätt utformad innebär LSS-bostaden trygghet, gemenskap och ett gott stöd. I förarbetena till LSS betonas att bostäderna inte ska ha en institutionell prägel och ska ge förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhällslivet.[61]

FN:s funktionsrättskommitté har rekommenderat Sverige att arbeta med avinstitutionalisering.[62] Rekommendationen har väckt frågan om LSS-bostäder är att betrakta som institutioner i funktionsrättskonventionens mening. Artikel 19 i konventionen anger rätten för personer med funktionsnedsättning att leva självständigt och ha ett fullständigt deltagande i samhället. I detta inbegrips att ha möjlighet att välja sin bosättningsort och var och med vem man vill leva på lika villor som andra och inte tvingas att bo i särskilda boendeformer. Funktionsrättskommittén beskriver att ett institutionsliknande boende innebär att en person förlorar sina personliga valmöjligheter och sin autonomi genom att påtvingas vissa levnads- och boendearrangemang. Kommittén anser att bostäder inte kan anses vara självständiga om de har egenskaper som är utmärkande för institutioner och institutionalisering. Som exempel nämns: isolering från ett självständigt liv i samhällsgemenskapen, brist på kontroll över beslut i vardagen, oflexibla rutiner som inte tar hänsyn till personlig vilja och personliga preferenser och ett oproportionerligt stort antal personer med funktionsnedsättning som bor på samma ställe.

Även Socialstyrelsen uttrycker vikten av att alla LSS- bostäder utformas utan institutionell prägel.[63] Det handlar bland annat om bostadens placering i samhället, den individuella utformningen och antalet boende.

FUB anser inte att LSS-bostaden är en institution, om den fungerar som det var tänkt i lagens förarbeten. Insatsen bostad med särskild service beviljas personer som själva ansöker om boendeformen, för att få tillgång till gemenskap med andra och tillgång

61 Prop. 1992/93:159 s. 87
62 FN: Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Sammanfattande kommentarer avseende Sveriges kombinerade andra och tredje periodiska rapport, 2024
63 Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handbok, 2018.

till fast personal. Det finns dock bostäder och situationer som inte följer LSS intentioner om goda levnadsvillkor, självbestämmande och delaktighet. Av vår enkät framgår att en del bostäder har institutionsliknande aspekter, såsom brist på egenvalda aktiviteter, stort antal boende och samlokalisering med andra LSS-verksamheter. Många har ingen möjlighet att påverka var de ska bo och utsätts för olika former av tvångs- och begränsningsåtgärder.

Antal boende

Enligt Socialstyrelsens föreskrifter bör antalet boende i en gruppbostad vara 3-5 personer.[64] Det kan bo fler personer i en servicebostad än i en gruppbostad. Exakt hur många är inte angivet, men Socialstyrelsen betonar att antalet boende bör vara så begränsat att en institutionell prägel undviks.

Rekommendationen om 3-5 boende utgår ifrån den lilla gruppens princip.[65] Fler boende innebär mer personal, vilket leder till ökad personalomsättning, fler vikarier och därmed mindre kontinuitet och trygghet för de boende.

Av svaren på vår enkät framgår att 10,2 procent bor i en gruppbostad med 7-9 boende. Endast drygt en tredjedel av de svarande, 36,8 procent, bor i en gruppbostad som följer Socialstyrelsens rekommendation om 3-5 personer.

I fritextvaren synliggörs ett följdproblem av bostadsbrist och växande gruppbostäder. Flertal kommentarer beskriver hur gruppbostäder ”görs om” till servicebostäder efter att IVO har påpekat att det är för många boende i gruppbostaden. De boendes behov har inte ändrats, men genom att klassa om bostaden till servicebostad kringgås Socialstyrelsens rekommendationer.

Samlokalisering

Socialstyrelsen betonar gruppbostadens lokalisering i samhället som en viktig aspekt för att undvika en institutionell miljö.[65] Bostaden ska inte vara belägen i nära anslutning till en annan LSS-bostad, andra särskilda boendeformer eller daglig verksamhet.

64 Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handbok, 2018.
65 Lanserad av medicinalråd Karl Grünewald vid dåvarande Medicinalstyrelsen. Läs mer om lilla gruppens princip i avsnitt 2.3.9, s. 44.

LSS mål att få leva som andra bygger på normaliseringsprincipen, som formulerades av Bengt Nirje (FUB:s första ombudsman) i slutet av 1960-talet. Den togs fram mot bakgrund av den tidens institutioner, där personer med intellektuell funktionsnedsättning levde hela livet under svåra förhållanden och helt avskärmade från övriga samhället.

Normaliseringsprincipen innehåller bland annat rätten till en normal veckorytm – att skilja på arbete och fritid, både i tid och lokalmässigt. I de gamla vårdhemmen fanns både lokaler för sysselsättning och boende.

Under de senaste åren har FUB fått in allt fler rapporter om att daglig verksamhet och LSS-bostäder lokaliseras i samma byggnad, eller i omedelbar anslutning till varandra. Det har även blivit allt vanligare att flera gruppbostäder ligger i samma hus eller delar innergård. Vi hör även om personal som jobbar både på daglig verksamhet och i gruppbostad. Att samma personer ger stöd både på arbetsplatsen och i gruppbostaden är inte att leva som andra.

Privata utförare som ansöker om tillstånd för samlokalisering har fått avslag från IVO[66], men eftersom kommunal verksamhet inte är tillståndspliktig sker en ökad samlokalisering i effektiviseringens namn, på de boendes bekostnad. FUB välkomnar att Myndigheten för vård-och omsorgsanalys har fått i uppdrag att granska förekomsten av samlokalisering och konsekvenserna för den enskilde.[67]

FUB föreslår att:

- **FN:s funktionsrättskonvention görs till svensk lag.**
- **Socialstyrelsens rekommendationer och allmänna råd om bostad med särskild service görs om till bindande föreskrifter.**
- **Även kommunal LSS-verksamhet ska vara tillståndspliktig.**

66 Sveriges radio. IVO avslår ansökan – ingen daglig verksamhet på LSS-boende. Radioreportage, 2024-10-28.
67 Myndigheten för vård-och omsorgsanalys ska presentera sitt resultat senast juni 2026

FUB:S SAMLADE FÖRSLAG

Här finns FUB:s förslag till åtgärder samlade. För mer information om förslagen, se slutsatser och förslag i slutet av varje kapitel.

Tillgång till personal och personalens kompetens

FUB föreslår att:

- Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning (SOSFS 2014:2) omarbetas till föreskrifter.
- Socialstyrelsen tar fram föreskrifter om bemanning i bostäder enligt LSS.

Stöd till omvårdnad och hälsa

FUB föreslår att:

- Socialstyrelsen tar fram tvingande föreskrifter om att LSS-bostaden ska vara bemannad efter de boendes individuella behov, så att var och en kan få den omvårdnad som hen är i behov av och ledsagning till individuella aktiviteter, exempelvis en motionsaktivitet.
- Gemensamma måltider ska alltid erbjudas boende i gruppbostad för att möjliggöra för personalen att hinna laga näringsrik och varierad mat. Gemensamma måltider möjliggör även social samvaro och kan bidra till att motverka ofrivillig ensamhet.
- Personalen ska få kontinuerlig kompetensutveckling om näringsrik kost och vikten av fysisk aktivitet.
- Kommunerna ska frikostigt bevilja LSS-insatserna kontaktperson och ledsagarservice, för att motverka ofrivillig ensamhet och möjliggöra deltagande i fritidsaktiviteter och i kulturlivet. Dessa insatser ska vara ett viktigt komplement till insatsen bostad med särskild service för vuxna.

FUB:S SAMLADE FÖRSLAG

Stöd till fritidsaktiviteter, kulturella aktiviteter och social gemenskap

FUB föreslår att:

- Tillståndsplikt införs även för kommuner som vill driva LSS-verksamhet.
- Socialstyrelsens rekommendationer om antal boende i en gruppbostad omarbetas till föreskrifter.
- Socialstyrelsen tar fram föreskrifter om bemanning i bostäder enligt LSS.
- Rätten att ha tillgång till gemensamhetsutrymmen förtydligas och förstärks.
- Kommunerna ska frikostigt bevilja LSS-insatserna kontaktperson och ledsagarservice, för att motverka ofrivillig ensamhet och möjliggöra deltagande i fritidsaktiviteter och i kulturlivet. Dessa insatser ska vara ett viktigt komplement till insatsen bostad med särskild service för vuxna.

Självbestämmande, tvång och övervakning

FUB föreslår att:

- En särskild LSS-inspektion införs.
- Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning (SOSFS 2014:2) omarbetas till föreskrifter.
- Socialstyrelsen tar fram ett kunskapsstöd om innebörden av principen självbestämmande enligt LSS och hur personal kan ge stöd till självbestämmande.
- Socialstyrelsen får i uppdrag att ta fram ett metodstöd för att personalen ska kunna stödja personer med nedsatt beslutsförmåga att uttrycka sin inställning till personuppgiftsbehandling. Detta föreslås även av utredningen Digital teknik på lika villkor SOU 2025:39.
- Socialstyrelsen får i uppdrag att ta fram en vägledning för om och när digital användning ska användas i utförandet av LSS-insatser.

FUB:S SAMLADE FÖRSLAG

Handläggning och beslut

FUB föreslår att:

- Rätt till rättshjälp införs i LSS för att ge enskilda stöd att driva rättsprocesser.
- Insatsen bostad med särskild service för vuxna delas upp i tre separata insatser; servicebostad, gruppbostad och annan särskilt anpassad bostad.
- Kontinuitetsprincipen förtydligas i Socialstyrelsens föreskrifter.
- Socialstyrelsen tar fram ett kunskapsstöd för handläggning enligt LSS.

Gruppbostaden, från institution till Funktionsrättskonvention

FUB föreslår att:

- FN:s funktionsrättskonvention görs till svensk lag.
- Socialstyrelsens rekommendationer och allmänna råd om bostad med
- särskild service görs om till bindande föreskrifter.
- Även kommunal LSS-verksamhet ska vara tillståndspliktig.

REFERENSER

Litteratur

Aspling. Jenny. More participation, choice making and meaningful activities in everyday life for people with intellectual disabilities?. Institutionen för socialt arbete vid Marie Cederschiöld högskola, avhandling, 2025.

Bakk. Ann, Grünewald. Karl. Omsorgsboken. Liber AB.

Giertz. Lottie. Erkännande, makt och möten, En studie av inflytande och självbestämmande med LSS. Akademisk avhandling, Linnéuniversitetet, 2012.

Nirje. Bengt, Söder. Mårten. Normaliseringsprincipen. Studentlitteratur, 2003.

Payoff. Samhällsekonomisk analys av beviljade insatser för grupp 1 i LSS personkrets. Rapport Payoff, 2024.

Segnestam Larsson. Ola och Tideman. Magnus. Kommunala riktlinjer för LSS-insatser – en uppföljning. Rapport Marie Cederschiöld högskola, 2024.

Offentligt tryck

Folkhälsomyndigheten. Rekommendationer för fysisk aktivitet och stillasittande. FHM, 2023.

Folkhälsomyndigheten. Fysisk aktivitet för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Kunskapsstöd FHM, 2024.

Folkhälsomyndigheten. Ensamhet – förekomst, konsekvenser och åtgärder. Rapport FHM, 2024.

Inspektionen för vård och omsorg. Skapa trygghet utan tvång. Rapport IVO, 2015.

Inspektionen för vård och omsorg. Vad har IVO sett 2021? Rapport, 2022.

REFERENSER

Inspektionen för vård och omsorg. Att inte få rätten att leva som andra. Rapport IVO, 2023

Justitieombudsmannen. JO:s ämbetsberättelse 2024, 2024/25:JO1.

Justitieombudsmannen. JO dnr 4207-2000.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga. Kostnadsanalys av anhörigomsorg –

Uppskattningar från en nationell undersökning i Sverige. Rapport Nka, 2022.

Proposition. God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik. Regeringens proposition 2017/18:249.

RÅ 1995 ref. 47. Rättsfall från Regeringsrätten.

Socialstyrelsen. Rätt kompetens hos personal i verksamheter för personer med funktionsnedsättning. Socialstyrelsens vägledning, 2012.

Socialstyrelsen. Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Rapport Socialstyrelsen, 2015.

Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Socialstyrelsens handbok 2018.

Socialstyrelsen. Kompetens i LSS-boenden. Rapport Socialstyrelsen, 2021.

Socialstyrelsen. Anhöriga som vårdar eller stödjer någon de står nära. Rapport Socialstyrelsen, 2021.

Socialstyrelsen. Vårdkontakter i LSS-boende. Rapport Socialstyrelsen, 2023.

Socialstyrelsen. Förändringar av ledsagning över tid. Rapport Socialstyrelsen, 2023.

REFERENSER

Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Lägesrapport Socialstyrelsen, 2024.

Socialstyrelsen. Läkemedelsanvändning hos personer som får insatser enligt LSS. Rapport Socialstyrelsen, 2025.

Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Lägesrapport Socialstyrelsen, 2025.

SOSFS 2002:9. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om bostad med särskild service för vuxna.

SOSFS 2014:2. Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning.

SOU 2018:88. Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen. Betänkande av LSS-utredningen.

SOU 2025: 39. Digital teknik på lika villkor En reglering för socialtjänsten och verksamhet enligt LSS. Betänkande av utredningen om digital teknik i socialtjänsten.

Elektroniska källor

https://skr.se/skr/arbetsgivarekollektivavtal/arbetstid/dygnsvila/fragorochsvaromdygnsvila/panbilagajtillab.73567.html (hämtad 2025-08-22).

https://www.ivo.se/aktuellt/nyheter/2020/nara-och-tydligt-ledarskap-viktigt-for-minskad-smittspridning-i-aldreomsorgen/ (hämtad 2025-08-21).

www.kunskapsguiden.se

https://slf.se/svenska-skollakarforeningen/app/uploads/2024/09/Skollakardagarna-Eva-Flygare-Wallen_ahorarkopior-1-1.pdf (hämtad 2025-08-27).

REFERENSER

https://www.livsmedelsverket.se/matvanor-halsa--miljo/maltider-i-vard-skola-och-omsorg/gruppbostad-lss (hämtad 2025-05-27).

https://halsanspelarroll.se/ (hämtad 2025-08-27).

https://healthmattersprogram.org/ (hämtad 2025-08-27).

https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/funktionshinder/boende-for-personer-med-funktionsnedsattning/bostad-med-sarskild-service-for-vuxna-eller-annan-sarskilt-anpassad-bostad-for-vuxna/ (hämtad 2025-09-12).

https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/pPknqw/samtyckeskrav-foreslas-for-kanslig-teknik-i-lss (hämtad 2025-09-12).

Webbinarium om rättssäkerhet i LSS med Andreas Pettersson, arrangerat av Riksförbundet FUB 13 november 2024.

https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsmarknad/bostadsmarknaden/bostadsmarknadsenkaten/ (hämtad 2025-09-11).

https://www.sverigesradio.se/artikel/ivo-avslar-ansokan-ingen-daglig-verksamhet-pa-lss-boende (hämtad 2025-09-12).

FUB